

Ἡ ἄσκηση τῶν μακαρισμῶν τοῦ Κυρίου ὡς ἔκφραση πνευματικῆς ζωῆς

τοῦ Πρεσβ. Κωνσταντίνου Παπαθανασίου

Ἐφημ. Ἰ. Ν. Κοιμ. Θεοτόκου Π. Φαλήρου

Ἀποτελεῖ τιμὴ καὶ χαρὰ δι' ἐμέ ἢ συμμετοχὴ στὴν παρούσα Ἡμερίδα πού διοργανώνει ἡ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ θείας Λατρείας καὶ ποιμαντικοῦ Ἔργου μέ κεντρικὸ ἄξονα εἰσηγήσεων τὴν ὀρθόδοξη πνευματικὴ ζωὴ μέ τοὺς προβληματισμούς πού ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴ σύγχρονη ποιμαντικὴ πράξη. Γιὰ τὴν πρόσκληση τῆς συμμετοχῆς καὶ τὴν ἀνάθεση εἰδικῆς εἰσηγήσεως ἐπιτρέψτε μου νά ἐκφράσω θερμές καὶ βαθιές εὐχαριστίες πρὸς τόν Σεβασμιώτατο Πρόεδρο, τὰ μέλη τοῦ Προεδρείου καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς.

Τό ἐπιμέρους θέμα τῆς εἰσηγήσεώς μας ἀναπτύσσεται σέ τέσσερις βασικούς ἄξονες: α) Οἱ μακαρισμοὶ τοῦ Κυρίου στή βιβλικὴ παράδοση, ὅπου ἀναπτύσσουμε συνοπτικά τὴν κεντρικὴ σημασία κάθε μακαρισμοῦ· β) Οἱ μακαρισμοὶ τοῦ Κυρίου στή λατρευτικὴ ζωὴ, ὅπου ἐπισημαίνεται ἡ σπουδαιότητά τους στὴν ὀρθόδοξη λατρεία· γ) Οἱ μακαρισμοὶ τοῦ Κυρίου στὴν ἀγιοπατερικὴ παράδοση, μέ ἀναφορὰ στίς μεγάλες πατερικὲς ἐρμηνεῖες τους· δ) Οἱ μακαρισμοὶ τοῦ Κυρίου στὴν πνευματικὴ ζωὴ, ὅπου ἀναφερόμαστε στὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα καὶ ἐπισημαίνονται μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ἐρμηνείας οἱ διαχρονικὲς μονόπλευρες ἐρμηνεῖες τους, πού ἀποτελοῦν καὶ κινδύνους γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ καὶ ὁλοκληρώνουμε μέ τὰ συμπεράσματα καὶ τοὺς προβληματισμούς.

Ὅφείλουμε ἐπίσης νά ἀναφέρουμε ὅτι θά προσπαθήσουμε νά προσεγγίσουμε τό θέμα ἐξ ἐπόψεως κυρίως βιβλικῆς –καὶ λιγότερο ποιμαντικῆς– τονίζοντας τὸν ἐρμηνευτικὸ χαρακτήρα του καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴ γενικότερη θεολογικὴ προοπτικὴ του.

Εἰσαγωγικά

Στὴν πνευματικότητα πού ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς Κ.Δ., κυριαρχοῦν μέ πρωτεύουσα σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὴ θέση καὶ τό περιεχόμενο οἱ μακαρισμοὶ τοῦ Κυρίου, δηλ. οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πού ἀρχίζουν μέ τό ἀρχαῖο ἐπίθετο «μακάριος» σέ γ' πληθ. πρόσωπο καὶ ἀπαντῶνται στό 5^ο κεφ. τοῦ κατὰ Ματθαῖον καὶ στό 6^ο κεφ. τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου¹.

¹ Βλ. Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ, *Ἑτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας: Ἱστορία τῶν λέξεων, μέ σχόλια καὶ ἐνθετοὺς πίνακες*, ἀνατ. (Ἀθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2010), 808.

Οἱ μακαρισμοί (beatitudes, macarisms)², οἱ μακαρισμοί τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν³, συνιστοῦν τῆ διακριτικὴ καὶ ταυτόχρονα ἀκτινοβολοῦσα θεὰ τῆς λειτουργίας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ⁴. Αὐτοὶ δείχνουν καὶ κατευθύνουν τὸν πιστὸ πρὸς τὴ μακαριότητα, δηλ. πῶς θὰ μπορέσει νὰ δεχθεῖ ἐνεργῶς τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ στὴ ζωὴ του⁵. Μὲ αὐτὴ τὴν πατερικὴ σημασία, οἱ μακαρισμοὶ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁδοδείκτες τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ θέωση· εἶναι τὰ πρότυπα γιὰ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν⁶. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς λέγει ὅτι «ὁ Κύριος μᾶς ἔδωσε μερικοὺς συνοπτικοὺς λόγους πού συγκεφαλαιώνουν τὸ Εὐαγγέλιο τῆς σωτηρίας μας», ὑποδηλώνοντας τοὺς μακαρισμοὺς⁷. Κι αὐτοί, συγκρινόμενοι μὲ τὶς ἐντολές τοῦ Δεκαλόγου, οἱ μακαρισμοὶ τοῦ Κυρίου εἶναι πολὺ περισσότερο ὑψηλές ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς⁸.

Στὸ ἴδιο πλαίσιο κινεῖται καὶ ὁ σύγχρονος ἅγιος, ὁ ἐπίσκοπος Πενταπόλεως Νεκτᾶριος (1846-1920), ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει ὅτι οἱ ἑννέα μακαρισμοί, θεωρούμενοι στὸ σύνολό τους, περιέχουν:

ι. τὸ Εὐαγγέλιο τῆς χάριτος, πού ἀναγγέλλεται σὲ ὅλους πού δέχονται μὲ ταπεινὸ φρόνημα τὴν ἀλήθεια πού κηρῦσσεται:

² Βλ. Σ. ΑΓΟΥΡΙΔΗ, «Οἱ μακαρισμοί», στὸ ἔργο του *Βιβλικά Μελετήματα*, τευχ. Α' (Θεσ/νίκη: χ.έ., 1966), 111-209. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Ποιοὶ εἶναι μέλη τῆς νέας Βασιλείας», στὸ ἔργο του *Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία τοῦ Ἰησοῦ (Εἰσαγωγικά - Σύντομο ὑπόμνημα)*, (Ἀθήνα: ΟΕΔΒ, 1984), 39-51. Σ. ΔΕΣΠΟΤΗ, *Ὁ κώδικας τῶν Εὐαγγελίων: Εἰσαγωγή στὰ Συνοπτικά Εὐαγγέλια καὶ πρακτικὴ μέθοδος ἐρμηνείας τους* (Ἀθήνα: Ἄθως, 2007), 176-176. Γ. ΡΑΤΣΙΝΓΚΕΡ (Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ'), «Οἱ μακαρισμοί», στὸ ἔργο του *Ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τὴ Ναζαρέτ. Μέρ. Α': Ἀπὸ τὴ βάπτισις στὸν Ἰορδάνη ἕως τὴ Μεταμόρφωση*, μτφρ. Σ. Δεσπότης (Ἀθήνα: Ψυχολόγος, 2007), 84-109. Η. BETZ, «The Beatitudes», *The Sermon on the Mount* (Hermeneia; Minneapolis: Fortress, 1995), 91-153. D. HARRINGTON, *The Gospel of Matthew* (Sacra Pagina 1; Collegeville: Liturgical Press, 1991), 76-85. J. JEREMIAS, *Ὁ Ἰησοῦς καὶ τὸ Εὐαγγέλιό του*, μτφρ. Σ. Ἀγουρίδη (BAM 8; Ἀθήνα: Κέντρο Βιβλικῶν Μελετῶν «Ἄρτος Ζωῆς», 1984), κυρίως 145-147. U. LUZ, *Matthew 1-7: A Commentary*, transl. by J. E. Crouch, rev. ed. (Hermeneia; Minneapolis: Fortress Press, 2007), 179 ἔξ., κυρίως 184-202. M. SIMONETTI, «The Beatitudes», *Matthew 1-13* (Ancient Christian Commentary on Scripture NT 1a; Downers Grove Ill.: IVP Academic, 2001), 79-91. D. TURNER, «God's Approval: The Beatitudes», *Matthew* (BECNT; Grand Rapids, Mich: Baker Academic, 2008), 145-155.

³ Βλ. D. SENIOR, *Matthew* (ANTC; Nashville, Tenn: Abingdon Press, 1998), 70-72. M. WILKINS, *Matthew* (NIV Application Commentary; Grand Rapids, Mich: Zondervan, 2004), 204-212, 216-226, ὅπου προχωρᾷ καὶ στὴ σύγχρονη σπουδαιότητα, τὸ ἐφαρμῶσιμο τῶν μακαρισμῶν.

⁴ M. WILKINS, *Matthew*, 204, 216.

⁵ Βλ. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Δ' ἑκατοντάς διαφόρων κεφαλαίων*, 51. PG 90, 1328c. *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀ. Γαλίτη, τόμ. Β', 3^η ἔκδ. (Θεσ/νίκη: «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας», 1991), 220.

⁶ Βλ. D. CARSON, «The Norms of the Kingdom», *Jesus's Sermon on the Mount and his Confrontation with the World: An Exposition of Matthew 5-10* (Grand Rapids, Mich: Baker Book House, 1999), 16-30, ἔδῳ 17.

⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Πρὸς τὴ σεμνοτάτη μοναχὴ Ξένη. Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀ. Γαλίτη, τόμ. Δ', 2^η ἔκδ. (Θεσ/νίκη: «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας», 1990), 262.

⁸ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν Ματθαῖον*, 15, 6. PG 57, 231a: «Ὑψηλά τὰ ἐπιτάγματα ἦν, καὶ πολλῶ μεῖζονα τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ».

ii. τὰ ἀπαραίτητα ἠθικά προσόντα, πού εἶναι ἀναγκαῖα γιά τήν κληρονομία τῆς οὐράνιας βασιλείας καί

iii. τήν περιοπή τῶν τελείων, οἱ ὅποιοι ἐξισώνονται μέ τούς προφήτες⁹.

Οἱ μακαρισμοί μελετήθηκαν, ἐρμηνεύθηκαν καί βιώθηκαν μέ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον στήν ὀρθόδοξη ἀσκητική παράδοση, τῆς ὁποίας ἡ πορεία κατευθύνεται πρὸς τήν ἔσχατη πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἀλλιῶς τήν ἰατρεία τῆς φύσεως του¹⁰. Οἱ μακαρισμοί λειτούργησαν ὡς ὁρόσημα γιά τήν κάθαρση, τό φωτισμό καί τή θέωση. Αὐτό σημαίνει ὅτι γιά νά φθάσει ὁ ἄνθρωπος στή μακαριότητα ὀφείλει νά καθαρθεῖ ἀπό τὰ πάθη, νά φωτιστεῖ ὁ νοῦς του ὥστε νά νοεῖ τὰ τοῦ ἀκτίστου καί νά κοινωνήσει μέ τόν Θεό, δηλ. νά θεωθεῖ κατά χάριν. Τό τελευταῖο αὐτό στάδιο εἶναι κατάσταση τῆς μέλλουσας ζωῆς, πού μπορεῖ νά βιωθεῖ ὡς πρόγευση τοῦ διηνεκοῦς ἀπό τούς θεουμένους, δηλ. κεκαθαρωμένους καί φωτισμένους¹¹.

α. Ἡ θέση τους. Μέ βάση τή θεολογική ἱστορία τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, προηγοῦνται οἱ πειρασμοί τοῦ Ἰησοῦ –μετά τήν ἀποκάλυψη τῆς κλήσης του κατά τή βάπτισή– καί ἔπεται ἡ ἀρχή τοῦ ἔργου του μέ τήν διακήρυξη τῆς ἔλευσης τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἦδη στό ξεκίνημα τῆς δράσης τοῦ Ἰησοῦ στή Γαλιλαία, καταγράφεται ἀπό τόν Ματθαῖο ἡ πρώτη ἐκτενῆς διδασκαλία –«ἐπιτομή» τῆς διδασκαλίας κατά τό ἀρχαῖο φιλολογικό εἶδος– μέ τήν ἐπί τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας (ἐφεξῆς Ο.Ο.)¹².

Οἱ μακαρισμοί τοῦ Κυρίου ἀποτελοῦν τήν ὑπέροχη ἔναρξη τῆς Ο.Ο., σύμφωνα μέ τό κατά Ματθαῖον εὐαγγέλιο. Εἰδικότερα, οἱ στ. 5,1-20 συνιστοῦν τήν εἰσαγωγή τῆς Ο.Ο., πού περιέχει τέσσερα τμήματα: τό χωροχρονικό πλαίσιο (στ. 1-2), τούς μακαρισμούς (στ. 3-12), τήν ταυτότητα τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ (στ. 13-16) καί τή διδασκαλία γιά τό νόμο (στ. 17-20).

Πέρα ἀπό τήν εἰσαγωγή, ἡ Ο.Ο. περιέχει τὰ ἀκόλουθα θέματα: Οἱ ἀντιθέσεις (5,21-48)· οἱ τρεῖς πράξεις εὐσέβειας (6,1-18)· λοιπή διδασκαλία (6,19-7,12)· καί προειδοποιήσεις γιά τήν κρίση (7,13-29)¹³.

Γενικότερα, ἡ Ο.Ο. καί οἱ μακαρισμοί ἀποτελοῦν τό πρῶτο καί ἐκτενέστερο τμήμα τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ (Μτ. 5-7), ἀπό τὰ πέντε πού περιέχει τό τό κατά

⁹ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ, *Εὐαγγελική Ἱστορία δι' ἁρμονίας τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ καί Ἰωάννου*, 1^η ἀνατ. (Ἀθήναι: Ν. Παναγόπουλου, 1999), 131-132.

¹⁰ Δ. ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Διερχόμενοι διά τοῦ ναοῦ: Μαθήματα κατήχησης γιά ἐνηλίκους* (Ἀθήνα: Δόμος, 2009), 79 ἔξ.

¹¹ Βλ. Ι. ΡΩΜΑΝΙΔΟΥ (πρωτ.), *Πατερική Θεολογία*, πρόλ. πρωτ. Γ. Μεταλληνοῦ, ἐπιμ.-σχόλ. Μον. Δαμασκηνοῦ Ἁγιορείτου (Θεσ/νίκη: Παρακαταθήκη, 2004), 24. ΙΕΡΟΘΕΟΥ (Μητρ. Ναυπάκτου), «Ἡ πνευματική τελείωση τῶν Χριστιανῶν», στό ἔργο του *Ἐμπειρική δογματική τῆς Ὀρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας: Κατά τίς προφορικές παραδόσεις τοῦ π. Ἰωάννου Ρωμανίδα*, τόμ. Β' (Λεβαδεία: Ἱ. Μονή Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου Πελαγίας, 2011), 281-362.

¹² U. LUZ, *Matthew 1-7*, 174.

¹³ D. HARRINGTON, *Matthew*, 76.

Ματθαῖον εὐαγγέλιο (κεφ. 10· 13· 18 καί 24-25). Μποροῦμε νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἄν καί ὁ εὐαγγελιστής Μάρκος σκιαγραφεῖ τόν Ἰησοῦ ὡς τόν δυναμικό διδάσκαλο, ἐντούτοις παρέχει λίγα οὐσιώδη τμήματα διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ. Ἀντίθετα, τό μεῖζον κίνητρο τοῦ Ματθαίου γιά τή συγγραφή τοῦ εὐαγγελίου του εἶναι νά παρουσιάσει τούς πέντε μεγάλους λόγους τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ ἴδιος συνθέτει αὐτές τίς ὁμιλίες ἀπό πηγαῖο ὑλικό πού εἶναι διαθέσιμο σέ αὐτόν (πηγή τῶν Λογίων, ὁ Μάρκος, καί ἡ εἰδική πηγή τοῦ Ματθαίου)¹⁴.

β. *Τό εἶδος τοῦ λόγου.* Ἡ σύγχρονη ἔρευνα, πού διακρίνει τά λόγια τοῦ Ἰησοῦ ἀφενός μὲν μεταξύ τῆς συνοπτικῆς καί τῆς ἰωάννειας παράδοσης, ἀφετέρου δέ τό ὑλικό τῶν λόγων αὐτῆς τῆς συνοπτικῆς παράδοσης (σέ τμήματα λόγων ξεχωριστά, σέ παραβολές καί σέ διακηρύξεις), οἱ μακαρισμοί ὡς τό ἀρχικό τμήμα τῆς ἐπί τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ἀνήκουν σέ ἓνα σπουδαῖο σύνολο λόγων τοῦ Ἰησοῦ, ὑλικό προερχόμενο ἀπό τήν πηγή τῶν Λογίων (Q) πού χρησιμοποίησαν οἱ δύο Εὐαγγελιστές καί διαμόρφωσαν τήν τελική μορφή τοῦ κειμένου τους, ὅπως τό ἔχουμε σήμερα¹⁵.

γ. *Σχέση Ματθαίου καί Λουκᾶ.* Ἀμφότεροι οἱ Εὐαγγελιστές ἀπομνημονεύουν τή σημαντική καί συνάμα προλογική ὁμιλία πού ἐξεφώνησε ὁ Ἰησοῦς κατά τήν ἔναρξη τῆς δημόσιας δράσης του στή Γαλιλαία. Καί οἱ δύο ἔχουν τό ἴδιο βασικό θέμα (τήν ἀπαιτούμενη εὐθύτητα τῶν μαθητῶν λόγω τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ), τό ἴδιο προοίμιο (τούς μακαρισμούς, μέ διαφορά στόν ἀριθμό), τό ἴδιο συμπέρασμα (ἡ παραβολή τῶν δύο σπιτιῶν) καί τήν ἴδια γενική τοποθεσία (ἐπί τοῦ ὄρους)¹⁶.

Ἡ διαφορά στόν ἀριθμό τῶν μακαρισμῶν ἀπό τούς δύο Εὐαγγελιστές ἀνάγεται στή διαφορά τῆς ἔκτασης μεταξύ τῶν δύο ὁμιλιῶν. Αὐτή μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ κατά τόν καθηγ. J. Fitzmyer ὅτι α) ὁ μὲν Λουκᾶς γράφει τό Εὐαγγέλιό του κατά κύριο λόγο γιά κοινότητα ἐθνικῶν χριστιανῶν, καί ἔτσι παραλείπει ὑλικό πού μπορεῖ νά ἔχει νόημα μόνο καί εἰδικά γιά ἰουδαίολογο-χριστιανικό περιβάλλον· β) ὁ δέ Ματθαῖος ἔχει εἰσαγάγει πολλά λόγια τοῦ Ἰησοῦ, τά ὁποῖα ὁ Λουκᾶς τά χρησιμοποιεῖ ἄλλοῦ, σέ ἀναφορές στίς περιοδεῖες τοῦ Ἰησοῦ (Λκ. 9,51-18,14)¹⁷.

Ἄλλη ἄποψη ὑποστηρίζει ὅτι ὁ εὐαγγελιστής Ματθαῖος ἀποτελεῖ τόν πνευματικό ἡγέτη τῶν πρώτων μελῶν τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Γαλιλαίας, γιά τούς ὁποίους ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἦταν ὁ ἀναστάς Κύριος, διδάσκαλος τῆς πίστεως

¹⁴ D. HARRINGTON, *Matthew*, 76.

¹⁵ Βλ. J. ROBINSON et al. (ed.), *The Critical Edition of Q* (Hermeneia; Minneapolis/Leuven: Fortress Press/Peeters Publ., 2000), 46-55. J. FITZMYER, *A Christological Catechism: New Testament Answers*, new rev. and exp. edit. (New York: Paulist Press, 1991), 51-56. Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, *Ἐρμηνεία τῶν Εὐαγγελίων. Θεολογικές καί ἱστορικο-φιλολογικές προϋποθέσεις καθῶς καί ἐρμηνευτικές προσεγγίσεις στά τέσσερα Εὐαγγέλια* (Θεσ/νίκη: Π. Πουρναρά, 1990), 125-160.

¹⁶ Βλ. J. FITZMYER, *Catechism*, 55.

¹⁷ J. FITZMYER, *Catechism*, 55.

καί ὁ ἀρχηγός τῆς ζωῆς τους. Ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ Ματθαῖος παρέμεινε μονιμότερα στή Γαλιλαία καί ἔδρασε ἐκεῖ ὡς ἐκκλησιαστικός ἡγέτης, καταγράφει δέ μέ ιδιαίτερη πιστότητα τήν Ο.Ο. καθώς ἦταν παρών κατά τήν ἔξαγγελία της.

Ἀντιθέτως, τό κέντρο τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ εἶναι ἡ πόλη τῶν Ἱεροσολύμων καί, ἂν καί τοῦ εἶναι γνωστές οἱ παραδόσεις τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Ἰησοῦ στή Γαλιλαία, χρησιμοποιεῖ καί καταγράφει τίς ὁμιλίες τοῦ Κυρίου τῆς ἱεροσολυμιτικῆς παραδόσεως. Γιά τά μέλη αὐτῆς τῆς χριστιανικῆς κοινότητος ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἦταν ὁ ἀναστάς λυτρωτής της. Ὅσον δέ ἀφορᾶ τούς μακαρισμούς καί τήν Ο.Ο., δέν ἐπαναλαμβάνει ἐκείνη τοῦ Ματθαίου, ἀλλά τή διακρινόμενη αὐτῆς ἄλλη ὁμιλία τοῦ Κυρίου, πού ἐκφωνήθηκε «ἐν τόπῳ πεδινῷ», ἔτσι ὥστε σήμερα ἐμεῖς νά διαθέτουμε ἀμφότερες τίς ὁμιλίες αὐτές τοῦ Ἰησοῦ¹⁸.

δ. *Σέ ποιούς ἀπευθύνονται οἱ μακαρισμοί.* Ἡ θεολογική ἰστορία τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου δείχνει νά ἀπευθύνεται σέ ὁλόκληρο τόν Ἰσραήλ πού συγκεντρώνεται γιά νά ἀκούσει τόν Ἰησοῦ. Τόσο ἡ διδασκαλία ὅσο καί ἡ θεραπευτική δράση τοῦ Ἰησοῦ στή Γαλιλαία εἴλκυε πλῆθος ἀνθρώπων ἀπό παντοῦ, «ἀπό τῆς Γαλιλαίας καί Δεκαπόλεως καί Ἱεροσολύμων καί Ἰουδαίας καί πέραν τοῦ Ἰορδάνου» (Μτ. 4,25)¹⁹.

Εἰδικότερα στούς μακαρισμούς, ἐνῶ οἱ μαθητές κατέχουν μιά περιοπτη θέση, ὁ Ἰησοῦς ἀπευθύνεται στά πλήθη τῶν Ἰουδαίων «ιδῶν τούς ὄχλους ἀνέβη εἰς τό ὄρος... καί ἐδίδασκεν αὐτούς» (5,1-2)²⁰. Ὅταν τελειώνει ἡ Ο.Ο., πάλι ὁ Ματθαῖος ἐπισημαίνει ὅτι «ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπί τῆ διδαχῆ αὐτοῦ» (7,28). Τό σκηνικό αὐτό κατανοεῖται καλύτερα, ὅταν φέρουμε στό νοῦ μας τό ἀντίστοιχο ἐκεῖνο τῆς παράδοσης τοῦ νόμου μέ τή μορφή τοῦ Μωυσῆ. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός παρουσιάζεται ἀπό τό *κατά Ματθαῖον* ὡς ὁ νέος Μωυσῆς, γι' αὐτό καί ἡ διδασκαλία του τίθεται μπροστά ἀπό τόν Ἰσραήλ, τόν ὁποῖο προκαλεῖ γιά νά τήν ἀποδεκτεῖ καί νά ἐνεργήσει σύμφωνα μέ αὐτή²¹. Ὅπως ὁ Μωυσῆς εἶχε ἀνέβη στό ὄρος Σινᾶ καί ἐκεῖ παρέλαβε τίς ἐντολές ἀπό τόν Θεό, τίς ὁποῖες παρέδωσε στό λαό του Ἰσραήλ, ἔτσι τώρα ὁ Ἰησοῦς παίρνει τούς μαθητές του ἐπάνω στό ὄρος καί ἔξαγγέλλει σέ αὐτούς πῶς πρέπει νά ζοῦν καί νά συμπεριφέρονται μέσα ἀπό τά σημάδια (ἢ σημεῖα

¹⁸ Βλ. Μ. ΣΙΩΤΟΥ, *Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐπί τοῦ Ὅρους Ὁμιλίας διά μέσου τῶν αἰῶνων, Ἱστορικο-κριτική Ἔρευνα* (Ἀθήναι: χ.έ., 1986), 51-53.

¹⁹ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τόν Ματθαῖον*, 15, 1. PG 57, 223b: «Οὐδέ γάρ σώματα ἐθεράπευε μόνον, ἀλλά καί ψυχάς διώρθου, καί πάλιν ἀπό τῆς τούτων ἐπιμελείας ἐπί τήν ἐκείνων μετέβαινε θεραπείαν, ποικίλων τε ὁμοῦ τήν ὠφέλειαν, καί ἀναμιγνύς τῆ τῶν λόγων διδασκαλία τήν ἀπό τῶν ἔργων ἐπίδειξιν, καί τά ἀναίσχυντα τῶν αἰρετικῶν ἐμφράττων στόματα, δι' ὧν ἐκατέρως οὐσίας ἐκίδετο, δεικνύς ὅτι ὁλοκλήρου τοῦ ζώου αὐτός ἐστι Δημιουργός. Διό καί πολλῆς ἐκατέρω τῆ φύσει μετεδίδου προνοίας, νῦν μέν ἐκείνην, νῦν δέ ταύτην διορθούμενος».

²⁰ Τό ὄρος τῶν μακαρισμῶν δέν ταυτοποιεῖται στά Εὐαγγέλια. Ἡ παράδοση τό ἔχει συνδέσει μέ τό Karn Hattin, κοντά στήν Καπερναοῦμ, ἀλλά δέν ἔχει ἰσχυρή πραγματική βάση. Βλ. W. KAISER (ed), *NIV Archaeological Study Bible* (Grand Rapids: Zondervan, 2006), 1565. Πρβλ. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Υπόμνημα εἰς τό κατά Ματθαῖον εὐαγγέλιον*, 5^η ἔκδ. (Ἀθήναι: «Ὁ Σωτήρ», 1989), 79.

²¹ S. MARROW, *Τά λόγια τοῦ Ἰησοῦ στά Εὐαγγέλια*, μτφρ. Σ. Ἀγουρίδη (BAM 9' Ἀθήνα: Κέντρο Βιβλικῶν Μελετῶν «Ἄρτος Ζωῆς», 1986), 105.

ἢ δείκτες) τῆς ἀνατέλλουσας βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ δικαιοσύνη τους πρέπει νά υπερβεῖ ἐκείνη τῶν γραμματέων καί Φαρισαίων (5,20). Αὐτή ἡ νέα δικαιοσύνη εἶναι ὁ τρόπος τῆς μαθητείας στόν ὁποῖο ὁ Ἰησοῦς καλεῖ τούς μαθητές του. Δύναμή τους θά εἶναι ἡ δωρεά τῆς θείας χάριτος, πού δίδεται στούς πτωχοῦς, πενθοῦντες, πρᾶξις, πεινῶντες κ.λπ. Καί οἱ μακαρισμοί, ὅπως καί οἱ ὑπόλοιπες διατάξεις τῆς Ο.Ο. διαγράφουν τόν τρόπο αὐτό μέ συγκεκριμένα παραδείγματα²².

Ὡς ἐκ τούτου, τό βασικό θέμα τῆς Ο.Ο. εἶναι ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἦρθε ὄχι γιά νά καταργήσῃ τόν νόμο ἢ τούς προφήτες, «ἀλλά πληρῶσαι», δηλ. γιά νά τά πραγματώσῃ ἢ νά τά συμπληρώσῃ (5,17). Κάτω ἀπ' αὐτή τήν ἀρχή ὀφείλουμε νά βλέπουμε σέ καθετί γιά τό «σκέπτεσθαι» τοῦ Ματθαίου στούς μακαρισμούς²³.

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος τονίζει ἐδῶ τά «θεμέλια τίθησι τῆς καινῆς πολιτείας ἡμῖν», δηλ. οἱ μακαρισμοί συνιστοῦν θεμέλια τῆς νέας βιωτῆς, τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων²⁴. Καί ὁ Ἰησοῦς «πρός ἅπαντας ἀπετείνατο»· γι' αὐτό δέ προτρέπει «ἀκούσωμεν μετά ἀκριβείας τῶν λεγομένων· εἴρηται μὲν γάρ πρὸς ἐκείνους, ἐγράφη δέ καί διά τούς μετά ταῦτα ἅπαντας»· «δι' ἐκείνων πρὸς τήν οἰκουμένην ἄπασαν»²⁵. Ἡ καθολικότητα τῆς ἀπήχησης τῶν λόγων αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ὅπως διατυπώνεται ἀπό τόν χρυσορρήμονα ἀντιοχειανό πατέρα²⁶, ἔρχεται βέβαια σέ ἀντίθεση μέ ὀρισμένες σύγχρονες ἀπόψεις περὶ «διπλῆς ἠθικῆς».

A.

ΟΙ ΜΑΚΑΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΣΤΗ ΒΙΒΛΙΚΗ ΠΑΡΑΛΟΣΗ

Εἰσαγωγικά - «Μακάριοι»

Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, οἱ μακαρισμοί τοῦ Κυρίου -σέ σχέση μέ τό περιεχόμενο τῆς ἐπί τοῦ Ὅρους Ὁμιλίας- εἶναι περισσότερο ἀπό μιὰ ἀπλῶς τυπική εἰσαγωγή, καθὼς συνοψίζουν τήν οὐσία τοῦ μηνύματος τῆς Ὁμιλίας καί δίνουν τό πλαίσιο τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἔχει ἀπήχηση στή ζωὴ ἐκείνων πού ἀνταποκρίνονται σ' αὐτή²⁷.

Ἀπό τήν πρώτη ματιά ὁ χαρακτήρας τῶν μακαρισμῶν ἀντίκειται σέ ὅσα ὁ πολὺς κόσμος θεωρεῖ ὡς ἀξίες, καθὼς ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἀναπαύεται ἐπάνω σέ ἀναπάντεχους γιά τόν κόσμο ἀνθρώπους, ὅπως στούς πτωχοῦς τῷ πνεύματι, πεν-

²² Βλ. G. STRECKER, *The Sermon on the Mount: An exegetical commentary* (Edinburgh: T.&T. Clark, 1988), 53.

²³ Βλ. D. HARRINGTON, *Matthew*, 76.

²⁴ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν Ματθαῖον*, 15, 1. PG 57, 223d.

²⁵ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν Ματθαῖον*, 15, 1. PG 57, 223d- 224a.

²⁶ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν Ματθαῖον*, 15, 2. PG 57, 225bc: «Καί οὐκ εἰσάγει ἐν τάξει παραινέσεων τά λεγόμενα καί ἐπιταγμάτων, ἀλλ' ἐν τάξει μακαρισμοῦ, ἀνεπαχθέστερον τόν λόγον ποιῶν, καί πᾶσιν ἀνοίγων τό τῆς διδασκαλίας στάδιον. Οὐ γάρ εἶπεν, Ὁ δεῖνα καί ὁ δεῖνα, ἀλλ', Οἱ ταῦτα ποιοῦντες μακάριοι πάντες. Ὡστε κἂν δοῦλος ἦς, κἂν πτωχός, κἂν πένης, κἂν ξένος, κἂν ιδιώτης, οὐδέν ἐστι τό κωλύον σε ἕσθαι μακάριον, ἂν τήν ἀρετὴν ταύτην ζηλώσῃς».

²⁷ M. WILKINS, *Matthew*, 204.

θοῦντες, πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην κ.λπ. (Μτ. 5,3 ἔξ.). Ἔτσι, αὐτοὶ χαράζουν κατὰ κάποιο τρόπο μιὰ ἐπάνω-κάτω πραγματικότητα, ἢ καλύτερα ὀρίζουν τὴν πραγματικότητα μέ τέτοιο τρόπο πού ἡ συνήθης τάξη τῶν πραγμάτων φαίνεται ἐπάνω-κάτω στά μάτια τοῦ Θεοῦ (πρβλ. Μτ. 5,38-48)²⁸.

Αὐτός ὁ χαρακτήρας κινεῖται σέ παράλληλη σχέση μέ τὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα, ἡ ὁποία ὡς ἱστορική καί ἐσχατολογική στό χαρακτήρα της δέν ἔχει κοσμικό προσανατολισμό, ἀλλά ἐσχατολογικό, πού φωτίζει, ἀγιάζει καί χαροποιεῖ τὴν ἱστορία²⁹. Βασικό γνώρισμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς καί τῆς ἄσκησης τῶν μακαρισμῶν εἶναι –ἐκ πρώτης ὄψεως– τό γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καί ἡ προσδοκία τῆς βίωσής της.

Κάθε μακαρισμός ὀρίζει ὅτι ὁ κάτοχος αὐτοῦ τοῦ χαρακτηριστικοῦ ἢ τῆς κατάστασης θά εἶναι «μακάριος» ἀπό τόν Θεό. Ἡ μακαριότητα ὑποδηλώνει τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ, πράγμα πού συνιστᾷ θεϊκή πράξη· αὐτή μερικές φορές προκαλεῖται μέσω ἑνός μεσολαβητικοῦ προσώπου, ἱερέα, βασιλιᾶ, γενέα κ.λπ. Τό «μακάριος» ὡς κατηγορηματικό ὑποδηλώνει τόν εὐλογημένο, εὐδαίμονα, πανευτυχῆ, καλότυχο κ.ἄ. συνήθως μέ τὴν ἔννοια τοῦ προνομιουμένου ἀποδέκτη τῆς θείας εὐνοίας³⁰. μακάριοι εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰδικές καταστάσεις³¹. καί ἡ μακαριότητα προέρχεται ἀπό τόν Θεό ὡς τὴν πηγὴ ὅλων τῶν εὐεργεσιῶν³².

Μακαρισμοὶ ἤδη ἀπαντοῦν στή Π.Δ., εἰδικότερα στή σοφιολογική γραμματεία ὅπου καί ἡ περισσότερη χρήση, πρωτίστως στό βιβλίον τῶν *Ψαλμῶν*, καί στή συνέχεια *Σοφία Σειράχ* καί *Παροιμίες*. «Μακάριος ἀνὴρ ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἀσεβῶν...» (Ψλ. 1,1): «Μακάριος ἀνὴρ ὅς οὐκ ὠλίσθησεν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ καί οὐ κατενύγη ἐν λύπῃ ἁμαρτιῶν» (Σ. Σειρ. 14,1): «Μακάριος ἄνθρωπος ὅς εὗρεν σοφίαν καί θνητός ὡς εἶδεν φρόνησιν» (Παρμ. 3,13)³³.

Σημασιολογικά, τό ἐπίθ. «μακάριος» (ἔβρ. *ygen.a*;) στήν Π.Δ. προέρχεται ἀπό τὴ ρίζα τοῦ ἑβραϊκοῦ ρήματος *gn'a'*, πού σημαίνει βαδίζω τὴν ὁδόν, τρέχω εὐθεία, καί εὐλογῶ (ὅπως καί τό ρῆμα *%r'B''*). Μέ τὴν τελευταία σημασία, ὑποδηλώνει τόν ἐκείνον πού βρῖσκεται κάτω ἀπό τὴν ἐξουσία τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ, ἐφαρμόζοντας τίς ἐντολές καί τόν λόγο τοῦ Θεοῦ³⁴. Ἔτσι, τό παλαιδιαθητικόν

²⁸ R. HAYS, *The Moral Vision of the New Testament: Community, Cross, New Creation* (San Francisco: Harper, 1996), 321. Βλ. Γ. ΡΑΤΣΙΝΓΚΕΡ, *Ἰησοῦς*, 85.

²⁹ Βλ. Μ. ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ (πρωτ.), *Ὁρθόδοξη πνευματικότητα. Ἡ ἀυθεντικότητα τοῦ ἀνθρώπινου ἦθους* (Ὁρθόδοξη Μαρτυρία, 3 Ν. Σμύρνη: «Ἀκρίτας», 1980), 19.

³⁰ Βλ. Μτ. 11,6· 13,16· Λκ. 11,27· 23,29· Ἰω. 13,17· Ἰακ. 1,25· Α' Πέ. 3,14. Βλ. Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τόμ. 5 (Ἀθῆναι: Δ. Δημητράκου, 1950), 4438-4439.

³¹ Βλ. Μτ. 5,3-11· Λκ. 6,20-22· Ἰω. 20,29· Ἀποκ. 1,3· 22,7.14.

³² Βλ. Α' Τιμ. 6,15.

³³ Ἀπό τίς 96 φορές πού χρησιμοποιεῖται στήν Π.Δ., ἀπαντᾶται 27 φορές στοὺς *Ψαλμοὺς*, 15 στή *Σοφία Σειράχ* καί 7 στίς *Παροιμίες*.

³⁴ Βλ. L. HARRIS (et al.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980), 80.

«μακάριος», ἄν καί λαμβάνει τήν ἔννοια μιᾶς «δυναμικῆς μακαριότητος»³⁵, ἐντούτοις ἔχει ἕναν παροντικό, στατικό καί διδακτικό χαρακτήρα³⁶.

Στούς μακαρισμούς τῆς Κ.Δ. τό «μακάριος» συνδέεται μέ τήν ἔννοια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καί ἀναφέρεται σέ μιᾶ δυναμική μελλοντική (ἢ ἐσχατολογική) ἀνταμοιβή. Κατά κύριο λόγο ἡ ἀνταμοιβή τους εἶναι «ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»· αὐτή ἐπιστέφει τόν πρῶτο καί τελευταῖο μακαρισμό (5,3.10). Εἶναι ἡ ἔκφραση πού ὑποδηλώνει τή νέα πραγματικότητα μέ τόν ἐρχομό τοῦ Κυρίου καί ἀναφέρεται στή βασιλεία καί κυριαρχία τοῦ Θεοῦ πάνω στή γῆ καί σέ ὁλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα. Ἡ ἐσχατολογική σημασία της εἶναι ἐμφανής, ἐνῶ δέν περιλαμβάνεται παρούσα ἀνταμοιβή. Μέ ἄλλα λόγια λαμβάνουν τήν ὑπόσχεση ὅτι οἱ «μακάριοι» θά συμμετάσχουν στή μελλοντική σωτηρία³⁷.

Γιά τόν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης οἱ μακαρισμοί στοχεύουν σέ κοινωνία στή μακαριότητα, πού δέν εἶναι τίποτα ἄλλο παρά κοινωνία στή θεότητα, πρὸς τήν ὁποία μᾶς ὑψώνει ὁ Κύριος μέ ὅσα λέγει. Ὁλόκληρη ἡ σειρά τῶν μακαρισμῶν διαγράφει μιᾶ κλίμακα, ἀντίστοιχη τοῦ Ἰακώβ, πού φθάνει στόν Θεό³⁸. Τό τέρμα τῶν ἀγῶνων, τό βραβεῖο γιά τούς κόπους, τό ἔπαθλο γιά τούς ἰδρωτές ἀποτελεῖ τό νά ἀξιωθοῦν οἱ χριστιανοί νά γίνουν πολῖτες τῆς οὐράνιας βασιλείας³⁹.

Ὁ Ματθαῖος χρησιμοποιεῖ τήν ἔκφραση «βασιλεία τῶν οὐρανῶν», καί ὄχι «βασιλεία τοῦ Θεοῦ», καθώς ἀφ' ἑνός μὲν ἀπευθύνεται σέ Ἰουδαίους, στούς ὁποίους ὁ ὄρος «οὐρανός» ἀποτελεῖ τό ἰουδαϊκό ὑποκατάστατο τοῦ ὄρου «Θεός», ἀφ' ἑτέρου δέ ἀποφεύγει προφανῶς νά χρησιμοποιήσει τόν ὄρο «Θεός» τόσο ἐλεύθερα⁴⁰. Σέ αὐτό ἀποβλέπει καί ὁ προσεκτικός τρόπος ἐκφράσεως τοῦ δεύτερου σκέλους τῶν μακαρισμῶν, ἀποφεύγοντας μέ τή χρήση τῆς παθητικῆς φωνῆς νά χρησιμοποιήσει τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ: «παρακληθήσονται», «χορτασθήσονται», «ἐλεηθήσονται», τίς ὁποῖες μεταφράζουμε θά παρηγορηθοῦν ἀπό τόν Θεό, ὁ Θεός θά ἰκανοποιήσει τίς ἐπιθυμίες τους, ὁ Θεός θά δείξει τό ἔλεός του (5,4.6.7)⁴¹.

³⁵ Α. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Ὁ ἄνθρωπος τῶν μακαρισμῶν», στό ἔργο του *Ἰχνηλασίες* (Ἀναλόγιο 26 Ἀθήναι: Εὐθύνη, 2007), 35-38, ἐδῶ 37. [Ἀρχ. δημ. περ. *Εὐθύνη* (Αὔγ. 2007), 377-379]

³⁶ Βλ. U. LUZ, *Matthew 1-7*, 187.

³⁷ Βλ. U. LUZ, *Matthew 1-7*, 190. G. STRECKER, *Sermon*, 53.

³⁸ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 5, 1. PG 44, 1249a. BEΠ 66, 398, 32-35: «Θεοῦ γάρ ὡς ἀληθῶς ἴδιον ἡ μακαριότης ἐστίν· διό καί ἐπεστηρίχθαι τῇ τοιαύτῃ κλίμακι ὁ Ἰακώβ τόν Θεόν διηγῆσατο. Ἡ οὖν τῶν μακαρισμῶν μετουσία οὐδέν ἄλλο, εἰ μή θεότητος κοινωνία ἐστί, πρὸς ἣν ἡμᾶς ἀνάγει διά τῶν λεγομένων ὁ Κύριος».

³⁹ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 8, 2. PG 44, 1292c. BEΠ 66, 421, 11-13: «Ἰδοὺ τό πέρασ τῶν κατὰ Θεόν ἀγῶνων, τό τῶν πόνων γέρας, τό τῶν ἰδρωτῶν ἔπαθλον· τό τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς βασιλείας ἀξιωθῆναι».

⁴⁰ Βλ. D. HARRINGTON, *Matthew*, 79. S. MARROW, *Λόγια*, 107, ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Ματθαῖος προσαρμύζεται στόν ἰουδαϊκό σεβασμό γιά τό θεῖο ὄνομα.

⁴¹ Βλ. G. STRECKER, *Sermon*, 54.

1. «Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι»

Οἱ μακαρισμοὶ τοῦ Κυρίου, τόσο στὸν Ματθαῖο ὅσο καὶ στὸν Λουκᾶ, ξεκινοῦν μακαρίζοντας τοὺς φτωχοὺς μπροστὰ στὸν Θεό: «Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» (Μτ. 5,3)· «μακάριοι οἱ πτωχοὶ, ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ» (Λκ. 6,20).

Ἄν καὶ ἡ λέξις φτωχός σημαίνει τὸν ἐπαίτη, τὸν ζητιάνο, ὅχι ἀπλῶς τὸν φτωχό ἄνθρωπο μὲ τὰ λίγα ὑπάρχοντα, ὁ μακαρισμὸς ὀφείλει νὰ κατανοηθεῖ στό παλαιδιαθηκικό πλαίσιο καὶ μέσα στὴν ἰδιαίτερη φροντίδα τοῦ Θεοῦ γιὰ αὐτούς⁴². Ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος προσθέτει καὶ τὸν προσδιορισμὸ «τῷ πνεύματι», ὥστε νὰ καθορίσει περαιτέρω τὴ σημασία τῶν φτωχῶν. Πρόκειται γιὰ ἐκείνους ποὺ ἀναγνωρίζουν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὡς ἓνα δῶρο ποὺ δέν ἐκβιάζεται⁴³. Μπροστὰ στὸν Θεό καὶ στὴ βασιλεία του νιώθουν τὸν ἑαυτὸ τους φτωχό. Εἶναι οἱ «ἐπαίτες» τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ⁴⁴.

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος τονίζει ὅτι αὐτοὶ εἶναι οἱ ταπεινοὶ καὶ συντετριμμένοι ὡς πρὸς τὴ διάνοια, κάτι ποὺ πράττουν ἀπὸ προαιρέσεως⁴⁵. Ἡ πρώτη καὶ βασικὴ ἀρχὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη, «φιλοσοφίας ἀπάσης ἀρχή»⁴⁶. Αὐτὸ σημαίνει νὰ ἔχει κανεὶς φόβο Θεοῦ καὶ ἀνείπωτη συντριβὴ ψυχῆς⁴⁷.

Στὴν πατερικὴ παράδοση ὁ μακαρισμὸς αὐτὸς κατανοήθηκε στό πλαίσιο τῆς κατάστασης τοῦ ἀνθρώπου ποὺ πτωχεύει ἀπὸ κάθε κακό θεληματικά καὶ τίποτα δέν διαθέτει ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τοῦ διαβόλου⁴⁸. ἀνταλλάσσει τὴν ὑλικὴ εὐημερία μὲ τὸν πλοῦτο τῆς ψυχῆς πετάει ἀπὸ πάνω του τὸν ὑλικὸ πλοῦτο γιὰ νὰ ἀνέβει πρὸς τὰ ἄνω⁴⁹.

⁴² Βλ. Ἐξ. 22,25-27· 23,11· Λευ. 19,9-10· Δτ. 15,7-11· Ἦσ. 61,1

⁴³ D. HARRINGTON, *Matthew*, 78. Ἐπίσης, οἱ ἐκφράσεις «πτωχός» ἢ «πτωχός τῷ πνεύματι» χρησιμοποιοῦνταν ἀπὸ μέλη τῶν σύγχρονων τότε ἰουδαϊκῶν κοινοτήτων γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν τοὺς ἑαυτούς τους.

⁴⁴ Βλ. Γ. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, «Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία τοῦ Ἰησοῦ», στό ἔργο του *Ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ Ἰησοῦ. Ἀπὸ τὴ φάτνη ὡς τὸν κενὸ τάφο*, 2^η ἔκδ. (Ἀθήνα: Δόμος, 1997), 297-318, ἐδῶ 308.

⁴⁵ ἸΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν Ματθαῖον*, 15, 1. PG 57, 224b: «Τί ἐστὶν, Οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι; Οἱ ταπεινοὶ καὶ συντετριμμένοι τὴν διάνοιαν. Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τὴν ψυχὴν καὶ τὴν προαίρεσιν εἴρηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσι πολλοὶ ταπεινοὶ, οὐχ ἐκόντες, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀνάγκης βιαζόμενοι, ἀφείς ἐκείνους (οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη τοῦτο ἐγκώμιον), τοὺς ἀπὸ προαιρέσεως ἑαυτούς ταπεινοῦντας καὶ καταστέλλοντας μακαρίζει πρώτους».

⁴⁶ ἸΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν Ματθαῖον*, 15, 2. PG 57, 225a: «Κἂν νηστείαν, κἂν εὐχήν, κἂν ἐλεημοσύνην, κἂν σωφροσύνην, κἂν ἄλλ' ὅτιοῦν συναγάγῃς ἀγαθόν, ταπεινοφροσύνης χωρὶς, διαῤῥεῖ καὶ ἀπόλλυται ἅπαντα».

⁴⁷ Βλ. ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Βιβλίον Α', Περὶ τοῦ θείου φόβου ὡς πρώτης ἐντολῆς. Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπιτικῶν*, μτφρ. Ἀ. Γαλίτη, τόμ. Γ', 2^η ἔκδ. (Θεσ/νίκη: «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας», 1989), 85.

⁴⁸ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 1, 3. PG 44, 1200c. BEP 66, 372, 19-24: «Ὁ δὲ πάντων τῶν κατὰ κακίαν νοουμένων ἐκουσίως πτωχεύων, καὶ οὐδὲν τῶν διαβολικῶν κεμηλίων ἐν τοῖς ἰδίοις ταμείοις ἔχων ἀπόθετον, ἀλλὰ τῷ πνεύματι ζέων, καὶ διὰ τούτου τὴν τῶν κακῶν πενίαν ἑαυτῷ θησαυρίζων, εἴη ἂν οὗτος ἐν τῇ μακαριζομένῃ πτωχείᾳ ὑπὸ τοῦ Λόγου δεικνύμενος, ἥς ὁ καρπὸς βασιλεία οὐρανῶν ἐστίν».

⁴⁹ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 1, 7. PG 44, 1208a. BEP 66, 376, 26-29: «Ὁ ἀνταλλαξάμενος τὸν τῆς ψυχῆς πλοῦτον τῆς σωματικῆς εὐπορίας, ὁ διὰ τὸ πνεῦμα πτωχεύων, ὁ τὸν γήϊνον πλοῦτον οἶόν τι βάρος ἀποσεισάμενος, ἵνα μετάρσιός τε καὶ διαέριος ἄνω φέρεται».

2. «Μακάριοι οί πενθοῦντες»

Ὁ δεύτερος μακαρισμός ἀναφέρεται στους πενθοῦντες: «Μακάριοι οί πενθοῦντες, ὅτι αὐτοί παρακληθήσονται» (Μτ. 5,4) «μακάριοι οί κλαίοντες νῦν, ὅτι γελάσετε» (Λκ. 6,21). Τό ὑπόβαθρό του βρῖσκεται στόν προφήτη Ἡσαΐα, τοῦ ὁποίου τό χαρμόσυνο μήνυμα σωτηρίας γιά τή Σιών περιλαμβάνει τήν ἀνακούφιση αὐτῶν πού θρηνοῦν στή Σιών⁵⁰. Ἡ αἰτία τῆς θλίψεως γι' αὐτούς εἶναι ὁ ἀφανισμός τοῦ Ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ τό 587 π.Χ.

Στή νέα διαθήκη τοῦ Θεοῦ, ὁ μακαρισμός κατανοήθηκε ὅτι ἀναφέρεται σέ ὅσους θλίβονται γιά τίς ἁμαρτίες τους καί τό κακό πού κυριαρχεῖ στόν κόσμο· αὐτοί θά παρηγορηθοῦν ἀπό τόν Θεό, μέ μιά ἔννοια ἐσχατολογική, ἀλλά μέ ἱστορική σημασία⁵¹. Αὐτό τονίζει κι ὁ ἱερός Χρυσόστομος ὅτι ὁ Ἰησοῦς δέν εἶπε οί λυπούμενοι, ἀλλά οί πενθοῦντες, δηλ. «οί τά ἁμαρτήματα πενθοῦντες τά ἑαυτῶν»⁵². Ἡ δέ ἀμοιβή τους ἔχει παροντική καί μελλοντική προοπτική⁵³. Πρόκειται γιά ἐσχατολογική ὑπόσχεση (Μτ. 5,4-9), πού βασιζέται θεολογικά πάνω στήν ἐσχατολογική ἐφαρμογή τοῦ δίκαιου τῆς ἀνταπόδοσης (ius talionis)⁵⁴.

Παρόμοια ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης τονίζει ὅτι ἐπειδή ἡ ἁμαρτία πλεονάζει ὡς ἓνα βαθμό μέσα στήν ἀνθρώπινη φύση, γι' αὐτό σωτήριο φάρμακο ἔχει ἀποδειχθεῖ ἡ λύπη πού προέρχεται ἀπό τή μετάνοια⁵⁵. Ἐφόσον δέ δύο οί βίοι καί διπλή ἡ ζωή τοῦ καθενός ἀπό τούς βίους αὐτούς, διπλή καί ἡ εὐφροσύνη. Ἡ μία γιά τήν παρούσα ζωή, ἡ ἄλλη γιά ἐκείνη πού ἐλπίζουμε⁵⁶.

⁵⁰ Ἡσ. 61,2-3: «Καλέσαι ἐνιαυτόν Κυρίου δεκτόν καί ἡμέραν ἀνταποδόσεως τῷ Θεῷ ἡμῶν, παρακαλέσαι πάντας τούς πενθοῦντας, 3 δοθῆναι τοῖς πενθοῦσι Σιών δόξαν ἀντί σποδοῦ, ἄλεμμα εὐφροσύνης τοῖς πενθοῦσι, καταστολήν δόξης ἀντί πνεύματος ἀκηδίας· καί κληθήσονται γενεαί δικαιοσύνης, φύτευμα Κυρίου εἰς δόξαν». Ὁ ἴδιος ὁ Ἡσαΐας «παρακάλεσεν τούς πενθοῦντας ἐν Σιών» (Σ. Σειρ. 48,24).

⁵¹ Βλ. Γ. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, *Ἰησοῦς*, 311.

⁵² ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τόν Ματθαῖον*, 15, 3. PG 57, 225d-226a: «Διόπερ οὐδέ εἶπεν, Οἱ λυπούμενοι, ἀλλά, Οἱ πενθοῦντες. Καί γάρ αὕτη πάλιν ἡ ἐντολή πάσης ἐστί φιλοσοφίας διδάσκαλος. Εἰ γάρ οἱ παῖδας, ἢ γυναῖκα, ἢ ἄλλον τινά τῶν προσηκόντων ἀπελθόντα πενθοῦντες, οὐ χρημάτων, οὐ σωμάτων ἐρῶσι κατ' ἐκείνον τῆς ὀδύνης τόν καιρόν, οὐ δόξης ἐφίενται, οὐχ ὕβρεσι παροξύνονται, οὐχ ὑπό βασκανίας ἀλίσκονται, οὐχ ὑπό ἄλλου πολιορκοῦνται τινος πάθους, τοῦ πένθους γινόμενοι μόνου· πολλῶ μᾶλλον οἱ τά ἁμαρτήματα πενθοῦντες τά ἑαυτῶν, ὡς πενθεῖν ἄξιον, μεῖζονα ταύτης ἐπιδείξονται φιλοσοφίαν».

⁵³ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τόν Ματθαῖον*, 15, 3. PG 57, 225d-226a: «Ποῦ παρακληθήσονται; εἰπέ μοι. Καί ἐνταῦθα καί ἐκεῖ».

⁵⁴ Βλ. H. BETZ, *Sermon*, 109.

⁵⁵ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 3, 2. PG 44, 1221c. BEΠ 66, 384, 23-26: «Ἐστω δέ καί τοῦτο ἡμῖν τό νόημα πρὸς τήν προκειμένην τοῦ μακαρισμοῦ θεωρίαν εἰς τόν κατ' ἀρετήν βίον οὐκ ἄχρηστον, διά τό πλεονάζειν πως ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων τήν ἁμαρτίαν ταύτης δέ φάρμακον τό ἐκ μετάνοίας πένθος ἀποδέδεικται».

⁵⁶ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 3, 6. PG 44, 1232a. BEΠ 66, 389, 8-16: «Δύο δέ ὄντων βίων, καί διπλῆς τῆς ζωῆς καθ' ἐκάτερον τῶν βίων ἰδιαζόντως θεωρουμένης, ὡσαύτως δέ καί εὐφροσύνης διπλῆς τῆς μέν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, τῆς δέ ἐν τῷ κατ' ἐλπίδας ἡμῖν προκειμένῳ μακαριστόν ἂν εἴη τῆς εὐφροσύνης μοῖραν τοῖς ἀληθινοῖς ἀγαθοῖς εἰς τόν αἰδίον ἀποθέσθαι βίον τῆς δέ λύπης ἐκπληρῶσαι τήν λειτουργίαν ἐν τῇ βραχείᾳ ταύτῃ καί προσκαίρω ζωῆ, ζημίαν ποιούμενον, οὐ τό στερηθῆναι τινος τῶν κατά τόν βίον τούτον ἠδέων, ἀλλά τό διά τῆς ἀπολαύσεως τούτων ἐν ἀποπτώσει τῶν ἀμεινόνων γενέσθαι».

3. «Μακάριοι οἱ πραεῖς»

Ὁ τρίτος μακαρισμός ἀναφέρεται στους πραεῖς: «*Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσιν τὴν γῆν*» (Μτ. 5,5). Τό υπόβαθρο τοῦ μακαρισμοῦ βρίσκεται στὸν Ψαλμωδὸ, ἀφοῦ σχεδὸν ἐπαναλαμβάνει τὸν στίχο: «Οἱ πρᾶοι θά κατακτήσουνε τὴ χώρα καὶ θά ἀπολαύσουν ἄφθονη εἰρήνη» (36,11)⁵⁷. Στὴν ἑβραϊκὴ ἢ λέξι γιὰ τοὺς πραεῖς εἶναι βασικά ἡ ἴδια μέ τὴ λέξι φτωχοί (1^{ος} μακαρισμός). Γι' αὐτό καὶ σέ κάποια χειρόγραφα ὁ στ. 5 ἀκολουθοῦσε τὸν στ. 3.

Κατὰ τὸν ἱερό Χρυσόστομο, ἐδῶ ἔχουμε ἀνάμιξη τῶν πνευματικῶν μέ τὰ αἰσθητά: ὁ πρᾶος –κι ὄχι ὁ θρασύς, οὔτε ὁ ἀλαζόνας– θά κληρονομήσει τὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, θά ἀποκτήσει μέ ἀσφάλεια τὰ ὑπάρχοντα⁵⁸. Μέ ἄλλα λόγια, καλότυχοι δέν εἶναι οἱ εὐερέθιστοι ἀπὸ τὰ ἐμπαθῆ σκιρτήματα τῆς ψυχῆς, ἀλλά ὅσοι ἔχουν στολιστεῖ μέ τό λογικό, πού σάν ἄλλο χαλινάρι ἀνακόπτει τίς ὁρμές καὶ δέν ἀφήνει τὴν ψυχὴ νά ἐκτρέπεται στὴν ἀταξία⁵⁹. Συνεπῶς, οἱ «πραεῖς» εἶναι οἱ «ἀπαθεῖς»⁶⁰.

4. «Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην»

Ὁ τέταρτος μακαρισμός ἔχει ὡς ἐξῆς: «*Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται*» (Μτ. 5,6): «μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν, ὅτι χορτασθήσεσθε» (Λκ. 6,21). Πάλι ὁ ἱερός Ψαλμωδός βρίσκεται στό υπόβαθρο αὐτοῦ τοῦ μακαρισμοῦ: «Ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὴ δίψα ὑπέφεραν καὶ κάθε ἐλπίδα γιὰ τὴ ζωὴ τοὺς εἶχ' ἐγκαταλείψει... Αὐτὸς ξεδίψασε τοὺς διψασμένους, τοὺς πεινασμένους τοὺς γέμισε ἀγαθά» (106,5)⁶¹. Ὁ Θεός εἶναι ἐκεῖνος πού ἱκανοποιεῖ τὴν πείνα καὶ δίψα.

Σέ σχέση μέ τὸν Λουκᾶ, ὁ Ματθαῖος φαίνεται ὅτι ἐπεκτείνει τὴν ἀρχικὴ πηγὴ καὶ προσθέτει τό «διψῶντες» –γιὰ νά ἀναδείξει τό υπόβαθρο τοῦ Ψλ. 106– καὶ τὴ «δικαιοσύνην» –γιὰ νά διασαφηνίσει τὴ φύση τῆς πείνας καὶ τῆς δίψας.

Ἡ δικαιοσύνη ἀναφέρεται ἀρχικά στὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, κατόπιν δέ στίς ἀνθρώπινες σχέσεις καὶ συμπεριφορὰ. Στὴν ἀποκαλυπτικὴ σκέψη τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ ἡ δικαιοσύνη ἀναφέρεται στὴ δικαίωση τῶν δικαίων κατὰ τὴν τελικὴ κρίση. Κι ἐδῶ, ἡ ἀνταμοιβὴ πού δίνεται εἶναι πρῶτα καὶ κύρια ἐσχατολογικὴ. Στό

⁵⁷ Ψλ. 36,11: «Οἱ δέ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν καὶ κατατροφήσουσιν ἐπὶ πλήθει εἰρήνης».

⁵⁸ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν Ματθαῖον*, 15, 3. PG 57, 227a: «Ἐπειδὴ γὰρ νομίζεται ὁ πρᾶος ἅπαντα ἀπολλύναι τὰ ἑαυτοῦ, τό ἐναντίον ὑπισχνεῖται λέγων, ὅτι οὗτος μὲν οὖν ἐστὶν ὁ μετὰ ἀσφαλείας τὰ ὄντα κεκτημένος, ὁ μὴ θρασύς, μηδὲ ἀλαζών· ὁ δέ τοιοῦτος καὶ τῶν πατρῶων ἐκστήσεται πολλάκις, καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς».

⁵⁹ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 2, 4. PG 44, 1216c. BEP 66, 381, 20-24: «Μακάριοι τοίνυν οἱ μὴ ὀξύρροποι πρὸς τὰς ἐμπαθεῖς τῆς ψυχῆς κινήσεις, ἀλλὰ κατεσταλμένοι τῷ λόγῳ, ἐφ' ὧν ὁ λογισμὸς καθάπερ τις χαλινὸς ἀναστομῶν τὰς ὁρμάς, οὐκ ἔῃ τὴν ψυχὴν πρὸς ἀταξίαν ἐκφέρεσθαι. Μᾶλλον δ' ἂν τις ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν θυμὸν πάθους τό τοιοῦτον ἴδοι, ὅπως ἐστὶ μακαριστὸν ἢ πρᾶότης».

⁶⁰ Βλ. Γ. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, *Ἰησοῦς*, 309.

⁶¹ Ψλ. 106,5-9: «Πεινῶντες καὶ διψῶντες, ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐν αὐτοῖς ἐξέλιπε... ὅτι ἐχόρτασε ψυχὴν κενὴν καὶ πεινώσαν ἐνέπλησεν ἀγαθῶν».

συγκεκριμένο μακαρισμό ή επικράτηση της δικαιοσύνης στον κόσμο έχει έννοια καθολική, δηλ. ιστορικοκοινωνική και παράλληλα έσχατολογική⁶².

Ο ιερός Χρυσόστομος διαβλέπει στον μακαρισμό αυτό την καθόλου άρετή του χριστιανού, την οποία προσπαθεί και αγωνίζεται «μετά επιθυμίας άπάσης»⁶³. Μέ άλλα λόγια, η επιθυμία της σωφροσύνης, της σοφίας, της φρόνησης ή κάποιας άλλης άρετης είναι πράγματι μακάριο, αφού συχνά η Γραφή μνημονεύει τό επί μέρους και περιλαμβάνει τό όλο⁶⁴.

5. «Μακάριοι οί έλεήμονες»

Μέ τόν πέμπτο μακαρισμό εισερχόμαστε στό δεύτερο τμήμα τών μακαρισμών. «Μακάριοι οί έλεήμονες, ότι αυτοί έλεηθήσονται» (Μτ. 5,7). Στην Π.Δ. διαβάζουμε ότι «είναι καλότυχος αυτός που τούς φτωχούς σπλαχνίζεται· όποιος περιγέλαει τόν φτωχό, τόν πλάστη του προσβάλλει» (Παροι. 14,21· 17,5)⁶⁵. Ήδη από την εποχή εκείνη η μακαριότητα έγκειται σέ όσους δείχνουν την άγαθότητά τους για τούς φτωχούς. Τό έλεος και η εύσπλαγγνία είναι πρώτα άπ' όλα ένα άπό τά βασικά κατηγορήματα του Θεού, ό όποιος δείχνει τό έλεός του στην άνθρωπότητα. Ειδικότερα, στον πρώτο ευαγγελιστή η έκφραση «έλεος θέλω και ού θυσίαν» (ΐσα. 6,6) χρησιμοποιείται δύο φορές στον ευαγγέλιό του (9,13· 12,7). Τό έλεος άνήκει στά «βαρύτερα του νόμου» (23,23) και έν τέλει η άπόκτησή του θά εκδηλωθεί στην τελευταία κρίση.

Η προφανής έννοια του ρητού προσκαλεί τόν άνθρωπο προς τή φιλαλληλία και τή συμπάθεια, αφού δέ ζούν όλοι όμοια, ούτε ως προς τό άξίωμα, ούτε ως προς τή σωματική διάπλαση, ούτε ως προς τά άλλα περιουσιακά στοιχεία⁶⁶. Πιο συγκεκριμένα, έλεος είναι η άπό άγάπη συμπάθεια σέ όσους ύποφέρουν, για τά

⁶² Βλ. Γ. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, *Ίησοϋς*, 312.

⁶³ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Είς τόν Ματθαϊον*, 15, 3. PG 57, 227b: «Ποίαν δικαιοσύνην; Ή την καθόλου φησίν άρετήν, η την μερικην ταύτην την άπεναντίας τή πλεονεξία κειμένην. Ήπειδή γάρ μέλλει περί έλεημοσύνης επιτάττειν, δεικνύς πώς έλεειν χρηή, οίον ότι ούκ έξ άρπαγής, ούδέ εκ πλεονεξίας, μακαρίζει τούς δικαιοσύνης άντιποιοιμένους».

⁶⁴ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 4, 5. PG 44, 1241b. BEΠ 66, 394, 31-37: «Άρ' οϋν τό μέν προς την δικαιοσύνην όρεκτικώς έχειν μακαριστόν, ει δέ τις προς την σωφροσύνην, η την σοφίαν, η την φρόνησιν, η εί τι άλλο της άρετης είδός έστιν, όμοίως έχει, τοϋτον οϋ μακαρίζει ό Λόγος· Άλλά τοιοϋτόν τινα τάχα νοϋν τό λεγόμενον έχει· Έν τών κατ' άρετήν νοουμένων, η δικαιοσύνη έστιν. Συνήθως δέ πολλάκις η θεία Γραφή διά της του μέρους μνήμης, περιλαμβάνει τό όλον ως όταν την θεϊαν φύσιν δι' όνομάτων τινών έρμηνεύη».

⁶⁵ Παροι. 14,21: «Ο άτιμάζων πένητας άμαρτάνει, έλεων δέ πτωχούς μακαριστός· 17,5: «ό καταγελων πτωχού παροξύνει τόν ποιήσαντα αυτόν, ό δέ επιχαίρων άπολλυμένω ούκ άθωωθήσεται· ό δέ επισπλαγγιζόμενος έλεηθήσεται».

⁶⁶ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 5,3. PG 44, 1252a. BEΠ 66, 400, 1-5: «Η μέν οϋν πρόχειρος του ρητου διάνοια, προς τό φιλάλληλόν τε και συμπαθές προσκαλείται τόν άνθρωπον, διά τό ανισόν τε και άνόμαλον τών του βίου πραγμάτων οϋ πάντων έν τοις όμοίοις βιοτευόντων, οϋτε κατά την άξίαν, οϋτε κατά την του σώματος κατασκευήν, οϋτε κατά την λοιπήν περιουσίαν».

δυσάρεστα πού τούς βρίσκουν⁶⁷. Συνεπώς, «γενώμεθα ἐλεήμονες, ἵνα γενώμεθα διά τοῦτο μακάριοι»⁶⁸.

6. «Μακάριοι οἱ καθαροί τῆ καρδιά»

Ἀπό τούς γνωστότερους μακαρισμούς στήν πνευματική ζωή, πού κατεύθυνε ιδιαίτερα τή μυστική καί ἀσκητική (φιλοκαλική) παράδοση, διότι ἡ ὑπόσχεση εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε νά ξεπερνάει κι αὐτό τό ἀνώτατο ὄριο τῆς μακαριότητος⁶⁹: «Μακάριοι οἱ καθαροί τῆ καρδιά, ὅτι αὐτοί τόν θεόν ὄψονται» (Μτ. 5,8).

Σαφέστατη κι ἐδῶ ἡ ἐξάρτηση ἀπό τόν Ψαλμωδό: «Καθένας πού τά χέρια του δέν ἄπραξαν κακό καί καθαρή εἶν' ἡ καρδιά του... αὐτός θά λάβει τήν εὐλογία ἀπό τόν Κύριον» (23,3-4)⁷⁰. Ἡ καθαρότητα, δηλ. τά καθαρά χέρια καί ἡ ἀγνή καρδιά, ἀποτελοῦσε προϋπόθεση γιά τόν Ἰσραηλίτη ὥστε νά ἀνέβει στό ὄρος τοῦ Κυρίου, δηλ. στό ὄρος Σιών, νά σταθεῖ στόν ἅγιο τόπο τοῦ Θεοῦ. Ἡ καθαρότητα χαρακτηρίζει τήν ἀκεραιότητα τοῦ ἀνθρώπου καί ἐπεκτείνεται στίς πράξεις καί στά ἔργα του. Μέ τήν καθαρότητα τῆς καρδιάς εἶναι δυνατή ἡ θέα τοῦ Θεοῦ, νά δεῖ κανεῖς τό πρόσωπο τοῦ Θεοῦ, νά εἰσέλθει στή βασιλεία του (Μτ. 7,21-23). Αὐτή ἡ θέα δέν ἀναφέρεται πλέον στήν ἐπίσκεψη τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλά περισσότερο στή Δευτέρα παρουσία, ὡς τό τέλος καί τόν σκοπό τῆς ὅλης ἀγαπητικῆς πορείας τοῦ πιστοῦ⁷¹.

Στή φιλοκαλική παράδοση ὁ μακαρισμός αὐτός λόγω τοῦ μεγαλείου καί τῆς ὠραιότητάς του συνιστᾷ τήν ἀρχή τῆς νήψεως καί τῆς ἀπόκτησης τῆς ἀρετῆς συνδέεται μέ τή γνώση τοῦ ἀκατάληπτου Θεοῦ καί τῶν θείων μυστηρίων, ἐκπληρώνοντας ὁ πιστός τίς ἐντολές τῆς Π. καί Κ.Δ. Ἀντιθέτως, ἡ ὑπαρξη ὑπερηφάνειας ἢ κενοδοξίας ἢ φιλαυτίας στερεῖ τόν ἀνθρώπο ἀπό τήν καθαρότητα τῆς καρδιάς καί τῆς θέας τοῦ Θεοῦ⁷². Ὅποιοι, λοιπόν, καθαρῶς τήν καρδιά τους ἀπ' ὅλη τή δημιουργία κι ἀπό κάθε ἐμπαθή διάθεση, θά δεῖ τήν εἰκόνα τῆς θείας φύσης μέσα

⁶⁷ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 5, 4. PG 44, 1252c. BEΠ 66, 400, 20-21: «Ἐλεός ἐστίν ἐπί τῶν δυσφορούντων ἐπί τισιν ἀνιαροῖς ἀγαπητικῆ συνδιάθεσις».

⁶⁸ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 5, 8. PG 44, 1264a. BEΠ 66, 406, 4.

⁶⁹ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 6, 2. PG 44, 1265a. BEΠ 66, 407, 7-8: «Ἡ μέν οὖν ἐπαγγελία τσαύτη, ὡς παριέναι τόν ἀκρότατον τῆς μακαριότητος ὄρον».

⁷⁰ Ψλ. 23,3-4: «Τίς ἀναβήσεται εἰς τό ὄρος τοῦ Κυρίου καί τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; ἀθῶος χερσὶ καί καθαρὸς τῆ καρδιά, ὅς οὐκ ἔλαβεν ἐπί ματαίῳ τήν ψυχὴν αὐτοῦ καί οὐκ ᾤμοσεν ἐπί δόλῳ τῷ πλησίον αὐτοῦ. οὗτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ Κυρίου καί ἐλεημοσύνην παρὰ Θεοῦ σωτήρος αὐτοῦ».

⁷¹ M. SIMONETTI, *Matthew 1-13*, 86.

⁷² ΗΣΥΧΙΟΥ ΤΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, *Λόγος περί νήψεως καί ἀρετῆς*, 1. Βλ. *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀ. Γαλίτη, τόμ. Α', 3^η ἔκδ. (Θεσ/νίκη: «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», 1989), 180, 189.

στό δικό του κάλλος⁷³. Γι' αυτό, προτρέπει ο Άγιος Γρηγόριος, «γενώμεθα μακάριοι, τῆς θείας εἰκόνας ἐν ἡμῖν μορφωθείσης, διὰ τῆς καθαρᾶς πολιτείας»⁷⁴.

7. «Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί»

Ὁ ἔβδομος μακαρισμός ἀναφέρεται στήν ἀνάγκη τῆς εἰρήνης: «*Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι [αὐτοί] υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται*» (Μτ. 5,9). Ἡ εἰρήνη ἐκφράζει τό πλήρωμα τῶν θείων δωρεῶν στήν Π.Δ. Ἄν καί ἡ ὀλότητα τῆς εἰρήνης προέρχεται ἀπό τόν Θεό καί ἡ τελειότητά της θά πραγματοποιηθεῖ μόνο στή βασιλεία τοῦ Θεοῦ, οἱ μαθητές τοῦ Ἰησοῦ καλοῦνται στή ζωή τους νά ἀσκοῦνται ἐνεργῶς γιά τήν ἐπίτευξη τῆς εἰρήνης. Οἱ εἰρηνοποιοί θά ὀνομαστοῦν παιδιά τοῦ Θεοῦ στήν τελευταία κρίση.

Πῶς ἐννοοῦμε τήν εἰρήνη, ἐρωτᾷ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης. Κι ἀπαντᾷ: Τί ἄλλο ἀπό κείνη τήν ἐπιθυμία τῆς ἀγάπης πρὸς τόν συνάνθρωπο. Καί τί εἶναι τό ἀντίθετο πρὸς τήν ἀγάπη; Τό μῖσος, ἡ ὀργή, ὁ θυμός, ὁ φθόνος, ἡ μνησικακία, ἡ ὑπόκριση, ἡ πολεμική συμφορά. Βλέπεις πόσων καί ποίων ἀσθενειῶν εἶναι ἀντίδοτο ἡ μία λέξις⁷⁵; Ἄς γίνουμε λοιπόν εἰρηνοποιοί, ἀπομιμούμενοι τή φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ⁷⁶.

Ὁ ὁσιος Πέτρος ὁ Δαμασκηνός θεωρεῖ τόν ἔβδομο αὐτό μακαρισμό ὡς τόν τελευταῖο, διότι ἀντιπαραβάλλει τίς «ἐντολές» αὐτές τοῦ Κυρίου μέ τά ἑπτὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Ἠσ. 11,2-3)⁷⁷.

8. «Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι»

Ὁ ὄγδος μακαρισμός βρίσκεται στήν ἡχώ τοῦ τέταρτου μακαρισμοῦ: «*Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἔνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*» (Μτ. 5,10). Προετοιμάζει γιά τήν ἀνάγκη μιᾶς καλύτερης δικαιοσύνης, πέρα ἀπ' αὐτή τῶν γραμματέων καί Φαρισαίων⁷⁸. Πρόκειται γιά τήν ἐπικράτηση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, πού περιγράφει τρόπον τινά τήν πειθαρχία τῆς κοινότητας τοῦ Ματθαίου καί τόν συνακόλουθο κοινωνικό ἐξοβελισμό πού θά ὑφίστατο ἡ κοινότητα γιά τόν ἀσύνηθη τρόπο της στόν Ἰουδαϊσμό.

⁷³ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 6, 4. PG 44, 1269c. BEΠ 66, 409, 37-38: «Ὁ πάσης τῆς κτίσεως καί ἐμπαθοῦς διαθέσεως τήν ἑαυτοῦ καρδίαν ἀποκαθήρας, ἐν τῷ ἰδίῳ κάλλει τῆς θείας φύσεως καθορᾷ τήν εἰκόνα».

⁷⁴ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 6, 6. PG 44, 1277a. BEΠ 66, 413, 13-15.

⁷⁵ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 7, 3. PG 44, 1284b. BEΠ 66, 416, 36-43: «Τί ἄλλο, ἢ ἀγαπητικὴ τις πρὸς τό ὁμόφυλον συνδιάθεσις; τί οὖν ἐστὶ ἐξ ἐναντίου τῆ ἀγάπῃ νοούμενον; Μῖσος, ὀργή, θυμός, φθόνος, μνησικακία, ὑπόκρισις, ἢ κατὰ πόλεμον συμφορά. Ὅρθως ὄσων καί οἶων ἀρρώστημάτων ἀντιφάρμακόν ἐστὶν ἡ μία φωνή; Ἡ γὰρ εἰρήνη κατὰ τό ἴσον ἐκάστω τῶν εἰρημένων ἀντικαθίσταται, καί ἀφανισμόν ποιεῖ τοῦ κακοῦ τῆ ἑαυτῆς παρουσίας».

⁷⁶ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 7, 5. PG 44, 1289b. BEΠ 66, 419, 37-38: «Οἱ μμηταί τῆς θείας φιλανθρωπίας, οἱ τό ἴδιον τῆς θείας ἐνεργείας ἐπὶ τοῦ ἰδίου δεικνύντες βίου».

⁷⁷ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Βιβλίον Β', λόγος θ'. Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀ. Γαλιτή, τόμ. Γ', 2^η ἐκδ. (Θεσ/νίκη: «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», 1989), 89, 201.

⁷⁸ Μτ. 5,20: «λέγω γάρ ὑμῖν ὅτι ἐάν μὴ περιοσεύση ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεῖον τῶν γραμματέων καί Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τήν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν».

Πραγματικά, είναι εύτυχία ο διωγμός για τον Κύριο, επιβεβαιώνει ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης. Γιατί ο διωγμός από το κακό γίνεται αίτια να βρεθείς στο αγαθό. Γιατί η αποξένωση από το πονηρό γίνεται αφορμή οικειώσης του αγαθού. Αγαθό, όμως, πέρα και πάνω από κάθε αγαθό, είναι ο ίδιος ο Κύριος, προς τον οποίο τρέχει αυτός που διώκεται⁷⁹. Μακάριος, λοιπόν, είναι καθένας που διώκεται από κάθε αντίθετο πράγμα: από τη φθορά, το σκοτάδι, την αμαρτία, την αδικία, την πλεονεξία και καθετί από τα πράγματα και τις σκέψεις που διαφέρουν ως προς τις αιτίες για την άρετή⁸⁰. Η ανταμοιβή είναι όμοια με εκείνη του πρώτου μακαρισμού, δηλ. σέ αυτούς ανήκει η βασιλεία του Θεού.

9. «Μακάριοι έστε όταν όνειδίσωσιν ύμᾶς»

Ο τελευταίος μακαρισμός σχετίζεται στενά με τον προηγούμενο και αποτελεί ουσιαστικά επέκτασή του, ώστε για όρισμένους έρμηνευτές αυτός δέν αποτελεί ξεχωριστό μακαρισμό⁸¹: «Μακάριοι έστε όταν όνειδίσωσιν ύμᾶς και διώξωσιν και είπωσιν πᾶν πονηρόν καθ' ύμῶν [ψευδόμενοι] ένεκεν έμοῦ χαιρετε και άγαλλιᾶσθε, ότι ό μισθός ύμῶν πολὺς έν τοῖς οὐρανοῖς οὕτως γάρ έδίδωξαν τούς προφήτας τούς πρό ύμῶν» (Μτ. 5,11-12): «μακάριοι έστε όταν μισήσωσιν ύμᾶς οί άνθρωποι, και όταν άφορίσωσιν ύμᾶς και όνειδίσωσιν και έκβάλωσιν τό όνομα ύμῶν ως πονηρόν ένεκα του υίου του ανθρώπου χάρητε έν εκείνη τή ήμέρα και σκιρτήσατε, ιδού γάρ ό μισθός ύμῶν πολὺς έν τῷ οὐρανῷ κατά τά αυτά γάρ έποιοῦν τοῖς προφήταις οί πατέρες αυτών» (Λκ. 6,22-23).

Από γλωσσικής πλευρᾶς παρατηρεῖται διαφοροποίηση του προσώπου σε δεύτερο πρόσωπο πληθυντικού. Τά ρήματα που χρησιμοποιούνται εκφράζουν τή δυναμική σύγκρουση τής κοινότητας του Ματθαίου με τό ιουδαϊκό περιβάλλον.

Η λέξη «ψευδόμενοι» δέν άπαντᾶται σε όλα τά χειρόγραφα. Η εισαγωγή του δείχνει τήν πρόθεση του γραφέα για να περιορίσει τή γενίκευση. Αλλά και ό Εὐαγγελιστής τό ίδιο θά είχε κάνει επίσης.

⁷⁹ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 8, 3. PG 44, 1293d. BEΠ 66, 422, 18-24: «Μακάριον γάρ ως ἄληθως τό ένεκεν του Κυρίου διώκεσθαι. Διά τί; Ὅτι τό παρά του κακου εκδιώκεσθαι, αἴτιον έν τῷ αγαθῷ γενέσθαι καθίσταται. Η γάρ του πονηρου ἄλλοτριωσις, τής προς τό αγαθόν οικειώσεως αφορμή γίνεται: αγαθόν δέ και παντός αγαθου επέκεινα, αυτός ό Κύριος, προς όν ανατρέχει ό διωκόμενος. Οὐκοῦν μακάριος ως ἄληθως, ό συνεργῶ τῷ έχθρῷ προς τό αγαθόν χρώμενος».

⁸⁰ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 8, 5. PG 44, 1300b. BEΠ 66, 425, 12-15: «Μακάριός έστι πᾶς ό παντός εναντίου πράγματος ἀπελαυνόμενος, φθορᾶς, σκοτους, αμαρτίας, αδικίας, πλεονεξίας, ἐκάστου των διαστελλομένων τοῖς κατά τήν ἄρετήν λόγοις πράγμασι τε και νοήμασι».

⁸¹ D. CARSON, *Sermon*, 30. Για τον D. Carson οι μακαρισμοί είναι όκτώ, καθώς αρχίζουν και τελειώνουν με τήν ίδια έκφραση, «ότι αυτών έστιν η βασιλεία των ουρανῶν», που υποδηλώνει πως ό,τι περιλαμβάνεται αποτελεί συμπερίληψη του ενός θέματος των μακαρισμών, τής βασιλείας των ουρανῶν. H. BETZ, *Sermon*, 105. Επίσης, τό Μτ. 5,12β φαίνεται ότι αποτελεί προσθήκη (U. LUZ, *Matthew 1-7*, 199).

Τό μοτίβο ὅτι ὁ Θεός ἀνταμείβει τούς διωκόμενους ἐμφανίζεται στά ἰουδαϊκά ἔργα⁸². Περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλο μακαρισμό προβάλλεται ἐδῶ τό πρόσωπο καί ἡ ἀγάπη τοῦ σωτήρα Χριστοῦ⁸³.

Συνοπτικά, οἱ τέσσερις πρῶτοι μακαρισμοί ἀναφέρονται σέ ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι μέσα στό ἰδιαίτερο εἶδος ἀνάγκης θέτουν τήν ἐλπίδα τους στόν Θεό: εἶναι οἱ πτωχοί, οἱ πενθοῦντες, οἱ πεινῶντες καί οἱ διψῶντες. Στό δεύτερο μέρος τῆς σειρᾶς τῶν μακαρισμῶν ἀπαριθμοῦνται ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι ἀποκαλοῦνται μακάριοι στή βάση μιᾶς κύριας καί βασικῆς συμπεριφορᾶς⁸⁴. Ὁ τελευταῖος μακαρισμός ἀναφέρεται ἰδιαίτερα στους μαθητές τοῦ Κυρίου, πού μέ τά παθήματά τους συμμετέχουν στή τύχη πού εἶχαν οἱ προφῆτες τοῦ Ἰσραήλ, παράλληλα ὁμως τούς ἀναγγέλλεται ὅτι ἔτσι θά λειτουργήσουν ὡς ἅλατι τῆς γῆς καί φῶς τοῦ κόσμου (5,13-16).

Ἡ σημασία καί ἡ σπουδαιότητα τῶν μακαρισμῶν γιά τήν πνευματική ζωή ἦταν καί εἶναι ἀπερίγραπτη καί ἀσυναγώνιστη. Μέσα ἀπό αὐτούς ἀναζωγραφεῖται ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου⁸⁵. δηλ. σκιαγραφεῖται ὁ πνευματικός «ἄνθρωπος τῶν μακαρισμῶν». Προσφυῶς ὁ καθηγ. Ἄλ. Σταυρόπουλος ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Ἰησοῦς «ὀνομάζει μακάριους μία σειρά ἀνθρώπων πού σκέπτονται καί συμπεριφέρονται μ' ἓναν ὀρισμένο τρόπο. Εἶναι ἐκεῖνοι πού δέχτηκαν τήν προτροπή του νά ἀλλάξουν μυαλά, νοοτροπία, κοντολογίης νά μετα-νοήσουν. Νά σκεφτοῦν, νά ξανασκεφτοῦν δηλαδή “μετά” ἀπό ὅλα ὅσα εἶδαν καί ἀντιλήφθηκαν, ὅτι συνέβη κάποια ἀλλαγή στά πράγματα τοῦ κόσμου κι ὅτι αὐτοί εἶναι ἐκεῖνοι πού πρέπει νά σπεύσουν καί νά συνεχίσουν τήν ἀλλαγή καί τή μεταμόρφωση στόν ἑαυτό τους καί στόν κόσμο»⁸⁶.

Αὐτή τή σπουδαιότητα τῶν μακαρισμῶν γιά τήν πνευματική ζωή τῶν πιστῶν διείδαν ἐξ ἀρχῆς οἱ ποιμένες καί λειτουργοί τῆς Ἐκκλησίας, ἔτσι ὥστε διαπότισαν τή λατρεία της μέ τούς στίχους τῶν μακαρισμῶν, ἀλλά καί αὐτή ἡ ἴδια ἡ πατερική ἐκκλησιαστική παράδοση νά ἔχει νά παρουσιάσει πολλές σελίδες γραπτοῦ λόγου μέ ἀριστουργηματικῆς ἐρμηνεῖς τῶν μακαρισμῶν.

⁸² Βλ. Α' Ἐνώχ 108,10: «Καί πάσας τὰς ὠρισμένας δι' αὐτούς εὐλογίας ἔχω περιγράψει εἰς τὰ βιβλία. Καί ἔχει καθορίσει τόν μισθόν των, διότι αὐτοί εὐρέθησαν, ἀγαπῶντες τόν οὐρανόν πλέον ἢ τήν ζωήν των ἐν τῷ κόσμῳ, καί παρ' ὅτι κατεπατήθησαν ὑπό κακῶν ἀνθρώπων καί ἤκουσαν ὕβρεις καί βλασφημίας καί κατησχύνθησαν, αὐτοί μέ ἠυλόγουν». Σ. ΑΓΟΥΡΙΔΗ, *Τά Ἀπόκρυφα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (κείμενα - εἰσαγωγή - σχόλια)*, τόμ. Α' (Ἀθῆναι: χ.έ., 1980), 380.

⁸³ ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Ἐπιστολή 7*, 19: «Ὀνειδιζόμενοι τε καί κακουχούμενοι, καί ἔνεκα μᾶλλον τοῦ σχήματος καί τῶν σωτηριωδῶν ἔργων καί τῆς τοῦ Σωτήρος ἀγάπης, στέγειν ἅπαντα σπεύσωμεν ἐν ὑπομονῇ, ἵνα καί τὰς ἀντιμισθίας ἐκάστου τῶν ἀπό Χριστοῦ μακαρισμῶν ὡς καί συμπεπονθότες καί συζήσαντες αὐτῷ, ὡς ἐπηγγεῖλατο, λάβωμεν καί συγκληρονόμοι τούτου τῆς δόξης, τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων, γενόμεθα, βασιλεῖς αἰώνιοι δεδαιγμένοι».

⁸⁴ Βλ. G. STRECKER, *Sermon*, 54.

⁸⁵ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 1, 2. PG 44, 1297c. BEΠ 66, 371, 33-34: «Οὕτως καί ὁ τήν ἡμετέραν πρός τήν τοῦ μόνου μακαρίου μίμησιν ἀναζωγραφῶν ψυχή».

⁸⁶ Α. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἰχνηλασίες*, 37.

B.

ΟΙ ΜΑΚΑΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΣΤΗ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

Εισαγωγικά

Οί μακαρισμοί του Εὐαγγελίου ὡς ἔκφραση μιᾶς δυναμικῆς μακαριότητος, κι ὄχι μιᾶς στατικῆς –ἀρχαιοελληνικοῦ τύπου– μακαριότητος, δηλ. ἐκείνων πού γεύονται μιὰ κατάσταση εὐτυχίας τετελεσμένης, διαποτίζουν καί ἀρδεύουν μέ τὰ ζωογόνα μηνύματά τους τή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας μας⁸⁷.

Μεταξύ τῶν μακαρισμῶν καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας ὑπάρχει ταυτότητα σκοποῦ. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ σκοπός τῆς ἄσκησης τῶν μακαρισμῶν δέν εἶναι τό καλό, μιὰ ἀντίληψη διαδεδομένη γιά τήν ἀρχαιοελληνική ἄσκηση τῆς ἀρετῆς, ἀλλά ἡ πραγματικότητα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ⁸⁸. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ ὀρθόδοξη λατρεία δέν ἔχει παρὰ ἓναν μονάχα σκοπό, τήν προσωπική κοινωνία –τόσο τῶν λαϊκῶν ὅσο καί τῶν κληρικῶν– μετά τοῦ Θεοῦ, δι’ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι⁸⁹.

Ἐπιπλέον, ὅλοι μας ἐδῶ γνωρίζουμε στήν πράξη αὐτό πού ὁ π. Ἀλ. Σιμέμαν διατύπωσε γραπτῶς: «Ἡ προσευχή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πάντοτε βιβλική, πού θά πεῖ ἐκφράζεται μέ τή γλώσσα, τίς εἰκόνες καί τὰ σύμβολα τῶν Ἁγίων Γραφῶν»⁹⁰. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ Ἁγία Γραφή ἀποτελεῖ «τήν καθημερινή τροφοδοσία τῆς Ἐκκλησίας, τό μέσο τῆς λατρείας της καί τῆς αὐτοοικοδομῆς της»⁹¹. Πρόκειται γιά τήν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στούς ἀνθρώπους, πού περιέχεται στήν Ἁγία Γραφή, καί ταυτόχρονα ἡ ἴδια ἡ ἀποκάλυψη εἶναι καί ἡ προσευχητική, δοξολογική καί λατρευτική ἀπάντηση τοῦ ἀνθρώπου. Περιτεύει δέ νά ἀναφεροῦμε στήν πνευματική ἀξία τῆς μελέτης τοῦ Τετραεγγέλιου γιά τήν πνευματική ζωή καί πρόοδο τοῦ χριστιανοῦ⁹².

1. Ὡς εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα

Οἱ ἀντίστοιχες περικοπές τοῦ Ματθαίου (5,3-12) καί τοῦ Λουκᾶ (6,20-23) περιέχονται στό ἐν χρήσει Εὐαγγέλιο, τό λειτουργικό βιβλίο τῆς Ἐκκλησίας. Καί ἡ μέν πρώτη περικοπή τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἀποτελεῖ τό εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα τῆς

⁸⁷ Βλ. Α. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἰχνηλασίες*, 37.

⁸⁸ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Ἠθικά μεγάλα*, 18: «Ἀρετῆς δέ γ’ ἐστί τέλος τό καλόν. τούτου ἄρ’ ἐστίν ἡ ἀρετή στοχαστική μᾶλλον ἢ ἐξ ὧν ἔσται»· βλ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Ἠθικά μεγάλα*, μτφρ. Β. Νούλας (Ἀθήνα: Πατάκη, 2000), 86.

⁸⁹ Βλ. Γ. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ, «Ὁρθόδοξος λατρεία» (μτφρ. Σ. Παπαλεξανδρόπουλος), στό ἔργο του *Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας*, πρόλ. Σ. Ἀγουρίδη, 2^η ἐκδ. (Ἀθήνα: «Ἄρτος Ζωῆς», 1989), 159-173, ἐδῶ 165.

⁹⁰ Α. SCHMEMANN, *Μεγάλη Σαρακοστή. Πορεία πρὸς τό Πάσχα*, μτφρ. Ἑλ. Γκανούρη (Ὁρθόδοξη Μαρτυρία, 6 Ν. Σμύρνη: «Ἀκρίτας», 1981), 44.

⁹¹ Α. SCHMEMANN, *Σαρακοστή*, 45.

⁹² Ἐνδεικτικῶς παραπέμπουμε στή μεταφρασμένη ἀπό τὰ ρωσικά ἔκδοση τοῦ ἀνώνυμου ἔργου *Οἱ περιπέτειες ἐνός προσκυνητοῦ* (μτφρ. Π. Καρανικόλα, 14^η ἐκδ., Ἀθήνα: Παπαδημητρίου, 1998 [ἀρχ. 1954]), 35 ἐξ.

Τρίτης τῆς Α΄ εβδομάδας τοῦ Ματθαίου⁹³, δηλ. τῆς Τρίτης ἀμέσως μετά τὴν ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς, ὅπου ἀναγινώσκεται τὸ κείμενο Μτ. 4,23-25. 5,1-13· ἡ δὲ δευτέρα περικοπὴ τοῦ κατὰ Λουκᾶν προβλέπεται γιὰ νὰ διαβαστεῖ τὴν Παρασκευὴ τῆς Β΄ εβδομάδας τοῦ Λουκᾶ⁹⁴, δηλ. τῆς δευτέρας εβδομάδας μετά τὸ νέο ἐκκλησιαστικό ἔτος, πού ὑπολογίζεται στό τέλος Σεπτεμβρίου ἢ τὴν ἀρχὴ τοῦ Ὀκτωβρίου. Τότε ἀναγινώσκεται τὸ κείμενο Λκ. 6,17-23.

Πέραν ἀπὸ τίς δύο ἀνωτέρω συγκεκριμένες φορές ἀνάγνωσης τῶν μακαρισμῶν σέ λειτουργήσιμες καθημερινές ἡμέρες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, σύμφωνα μέ τὴν κατὰ συνέχειαν ἀνάγνωση τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων (*lectio continua*), ἡ περικοπὴ μέ τούς μακαρισμούς τοῦ κατὰ Λουκᾶν ἐπεκτάθηκε νὰ διαβάζεται καί ὡς εὐαγγέλιο τοῦ ὄρθρου ἢ στή θεία Λειτουργία «σέ ὅλες τίς ἑορτές τῶν ὁσίων, ἀνωνύμων καί περιορισμένης τοπικῶς τιμῆς, ἀλλὰ καί ἐπωνύμων καί μεγάλων ἀσκητῶν καί πατέρων»⁹⁵, ὅπως τοῦ ἁγίου Νικολάου, τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου κ.ἄ. Πιὸ περιορισμένα, ἡ περικοπὴ μέ τούς μακαρισμούς τοῦ κατὰ Ματθαῖον ὁρίσθηκε νὰ διαβάζεται στή θεία Λειτουργία τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης⁹⁶.

2. Στὴν ἀκολουθία τῶν Τυπικῶν

Μέσα στή μοναχικὴ λειτουργικὴ πράξη καί παράδοση διαμορφώθηκε μιὰ ιδιαίτερη ἀκολουθία, πού παρεμβάλετο στίς ἀκολουθίες τοῦ νυκθήμερου, ἡ ὀνομαζόμενη «Ἀκολουθία τῶν Τυπικῶν»⁹⁷. Σ' αὐτὴ τὴν ἀκολουθία προβλεπόταν ἀντὶ εὐαγγελικοῦ ἀναγνώσματος νὰ ψάλλονται οἱ μακαρισμοὶ κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου. Μεταξὺ τοῦ κάθε στίχου τῶν μακαρισμῶν παρεμβάλετο ὡς ἐφύμνιο στίχος τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου (23,42).

Ὅταν τὰ Τυπικά ἐνσωματώθηκαν στή θεία Λειτουργία, κατ' ἀρχάς στήν Κων/πολη (Μονὴ τῆς Εὐεργέτιδος), τότε ἀντὶ τῶν παραδοσιακῶν ἀντιφώνων τῆς ἐνοριακῆς λειτουργικῆς πράξης, εἰσήλθε ὡς τρίτο ἀντίφωνο οἱ μακαρισμοί. Αὐτὸ το στοιχεῖο φαίνεται ὅτι ἐπικράτησε στίς μονές καί, ὅπως σημειώνει ὁ καθηγ. Ἰ. Φουντούλης, «διὰ τῆς διεισδύσεως τοῦ μοναχικοῦ τυπικοῦ στίς ἐνορίες, ἐπέδρασε καί στήν ἐνοριακὴ λειτουργικὴ πράξη»⁹⁸.

Στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς λειτουργικῆς παράδοσης, δέν εἶναι παράξενο πού ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κροστάνδης (1829-1908), καθὼς ἐρμηνεύει τούς μακαρισμούς,

⁹³ Βλ. *Θεῖον καί ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ὁμοιον κατὰ πάντα πρὸς τὸ ἀναγνωσκόμενον ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις*, 5^η ἔκδ. (Ἀθήνα: Ἀποστολικὴ Διακονία, 2005 [ἀρχ. 1973]), 91-92. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Τελετουργικά θέματα. «Εὐσχημόνως καί κατὰ τάξιν»*, τόμ. Γ' (Λογικὴ λατρεία, 16' Ἀθήνα: Ἀποστολικὴ Διακονία, 2007), 111-112.

⁹⁴ Βλ. *Εὐαγγέλιον*, 215. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Τελετουργικά*, Γ', 112.

⁹⁵ Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Τελετουργικά*, Γ', 122. *Εὐαγγέλιον*, 524-525.

⁹⁶ *Εὐαγγέλιον*, 519-520.

⁹⁷ Βλ. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Τελετουργικά*, Γ', 114-116.

⁹⁸ Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Τελετουργικά*, Γ', 117.

έστιάζει τήν προσοχή του στό γιατί οί μακαρισμοί ψάλλονται στήν άρχή τή θείας Λειτουργίας, κατά τή Μικρή Εΐσοδο, μέ τήν ώραία πύλη άνοιχτή (άρχή β' όμιλίας)⁹⁹.

3. Σέ καθορισμένες άκολουθίες

Έπιπροσθέτως στή λειτουργική πράξη οί μακαρισμοί ψάλλονται σέ άκολουθίες όρισμένων ήμερών του έτους και σέ περιστασιακές άκολουθίες. Άναφερόμαστε στήν άκολουθία τών Άγίων Παθών (Μεγ. Πέμπτη έσπέρας, μετά τήν ανάγνωση του ΣΤ' Ευαγγελίου)¹⁰⁰, στήν άκολουθία του Μεγάλου Κανόνος (Πέμπτη τής Ε' έβδομάδας τών Νηστειών), στον όρθρο τής Κυριακής τών Βαΐων και στή νεκρώσιμη άκολουθία (μετά τά νεκρώσιμα ιδιόμελα)¹⁰¹.

Έπομένως, μακαρισμοί του Κυρίου και λατρευτική ζωή φαίνεται ότι αποτελούν άδιάσπαστη ένότητα. Στή μοναστική τουλάχιστον λειτουργική παράδοση διαπιστώνουμε ότι οί μακαρισμοί έχουν θέση ιδιαίτερα σημαντική και ουσιαστικά αποτελούν «άκουσμα και λάλημα»¹⁰² καθημερινό. Τό γεγονός αυτό αποτελεί ίσως και τήν αίτία που οί μακαρισμοί δέν όρίσθηκαν για ανάγνωση θείας Λειτουργίας κάποιας Κυριακής του λειτουργικού έτους. Γι' αυτό και δέν αποτέλεσαν άντικείμενο όμιλιών στα Κυριακοδρομία¹⁰³.

Παρά ταύτα, οί μακαρισμοί ως άναπόσπαστο μέρος τής καθημερινής μοναστικής λατρευτικής ζωής αποτελούν όδοδείκτη τής πνευματικής ζωής και θεωρίας. Ό άγιος Συμεών, άρχιεπίσκοπος Θεσ/νίκης (15^{ος} αϊ.) έπισημαίνει ότι οί μακαρισμοί ψάλλονται «ώς διδασκαλίαν του Σωτήρος και ως ευαγγέλιον»¹⁰⁴, δηλ. αποτελούν τρόπον τινά τό «ευαγγέλιο» τής πνευματικής ζωής, που προάγει δυναμικά τήν όρθόδοξη πνευματικότητα.

Ειδικότερα, τή σπουδαιότητα τής άσκησης τών μακαρισμών –μέ τή καθημερινή λατρευτική ύπόμνησή τους– για τήν πνευματική ζωή, εκφράζει τό έξής πατερικό κείμενο: «Οί παρά του Σωτήρος μακαρισμοί, αυτόν τε ήμιν παριστώντες τον Κύριον τον μόνον μακάριον, και πτωχεύσαντα υπέρ ήμων άληθώς, και πραιν όφθέντα και ταπεινόν τή καρδιά, και δίκαιον μόνον, και τήν δικαιοσύνην πεινώντα και διψώντα και ενεργήσαντα, και έλεήμονα όντα και οικτίρμονα, και καθαρόν τή καρδιά μόνον, και όσιον και άμίαντον, και ειρηνοποιόν και ειρηνάρχην και ειρήνην, και Υιόν Θεου φύσει, και δεδιωγμένον άληθώς δικαιοσύνης ένεκεν,

⁹⁹ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΗΣ ΚΡΟΝΣΤΑΝΔΗΣ, *Οί μακαρισμοί: Δέκα έρμηνευτικές όμιλίες*, έπιμ. Π. Μπότσης, μτφρ. από τά ρωσικά Έλ. Μουντενίτσα, 3^η έκδ. (Άθήνα: Μπότσης Πέτρος, 2011), 17, 19-22.

¹⁰⁰ Βλ. *Η Άγία και Μεγάλη Έβδομάς*, έπιμ. κειμ. π. Κων. Παπαγιάννη, 6^η έκδ. (Άθήνα: Αποστολική Διακονία, 2008 [άρχ. 1985]), 176-178.

¹⁰¹ Βλ. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Τελετουργικά*, Γ', 118-119.

¹⁰² Άπό τό α' Τροπάριο τής Ε' ώδής του Κανόνα τών Χαιρετισμών (ποίημα Ίωσηφ του Ύμνογράφου).

¹⁰³ Βλ. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Τελετουργικά*, Γ', 123.

¹⁰⁴ ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Περί τής θείας προσευχής, κεφ. ΤΛ': Περί τών μακαρισμών του Σωτήρος κατά σύνοψιν έρμηνεία*. PG 155, 596c.

καί ὄνειδισθέντα καί διωχθέντα καί ὑβρισθέντα ψευδῶς, καί παθόντα ὑπέρ ἡμῶν ἔνεκεν τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, καί τῆς σωτηρίας ἡμῶν, καί τὴν χαρὰν τὴν ἀνέκφραστον καί ἀγαλλίασιν ἔχοντα, καί τοὺς μιμησαμένους αὐτόν μαρτυροῦντες μεμακαρισμένους ὑπ' αὐτοῦ, οἱ καί κατὰ τάξιν προκόπτουσι»¹⁰⁵. Μὲ ἄλλα λόγια, συνειδητοποιοῦμε ὅτι «οἱ Μακαρισμοὶ προβάλλουν ὡσάν μιὰ κεκαλυμμένη ἐσωτερικὴ βιογραφία τοῦ Ἰησοῦ, σάν πορτρέτο τῆς μορφῆς του... ἀποκαλύπτεται ἔτσι τὸ ἴδιο τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ καί μᾶς ἀπευθύνεται ἡ πρόσκληση γιὰ οὐσιαστικὴ κοινωνία μαζί του»¹⁰⁶.

Γ.

ΟΙ ΜΑΚΑΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΓΙΟΠΑΤΕΡΙΚΗ ΠΑΡΑΛΟΣΗ

Εἰσαγωγικά

Οἱ μακαρισμοὶ ὡς ἡ ὑπέροχη ἔναρξις τῆς πλέον ἐκτεταμένης καί ἐντυπωσιακῆς ὁμιλίας τοῦ Κυρίου, ἀποτέλεσε ἓνα ἀπὸ πῖο ἀγαπημένα θέματα διδασκαλίας γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν χριστιανῶν. Γιὰ τοὺς μακαρισμοὺς, καί τὴν Ο.Ο. γενικότερα, «ἐγράφησαν καί θὰ γράφονται μετ' ἀμειώτου πάντοτε ἐντάσεως καί ἐνδιαφέροντος, ἀπειράριθμα ἔργα, ἦτοι ἄρθρα, λόγοι, ὁμιλίες, ἐρμηνευτικὰ ὑπομνήματα καί εἰδικὰ μελέται», ὅπως διαπιστώνει ὁ καθηγ. Μ. Σιώτης στό κλασικὸ καί περισπούδαστο ὀγκῶδες ἔργο του, πού ἐρευνᾷ ἱστορικοκριτικὰ τὴν «*Ἐρμηνεία τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας διὰ μέσου τῶν αἰώνων*»¹⁰⁷.

Ἐκ πρώτης ὄψεως, ἡ διατύπωση τῶν δέκα στίχων τῶν μακαρισμῶν τοῦ Κυρίου εἶναι τόσο ἀπλή καί σαφής, ὥστε φαίνεται ὅτι κατανοοῦνται εὐκόλα καί χωρὶς γλωσσικὴ δυσκολία, ἀκόμα κι ἀπὸ ὀλιγογράμματος χριστιανούς¹⁰⁸. Ὡστόσο, τὸ βάθος καί ὁ πλοῦτος τῶν νοημάτων τους, ἡ σπουδαιότητά τους ὡς διατάξεων τοῦ Κυρίου πού καθορίζουν τὸ ἦθος τῶν πιστῶν καί οἱ ποικίλες –ὄχι πάντοτε ὀρθές– ἐρμηνεῖες πού διατυπώθηκαν, ὄθησαν τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας νά ἀσχοληθοῦν ἰδιαίτερα μὲ αὐτούς, ἐρμηνεύοντάς τους καί προβαίνοντας ἐν συνεχείᾳ –λόγω ποιμαντικοῦ ἐνδιαφέροντος– σὲ παραινέσεις πρὸς τοὺς πιστούς.

Πέρα ἀπὸ τὴν ἀπήχηση τῶν μακαρισμῶν στὴ ζωὴ τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, καί μάλιστα στὰ λοιπὰ ἱερά βιβλία τῆς Κ.Δ. (ἐπιστολές ἀπ. Παύλου, καθολικὲς Ἐπιστολές κ.,ἀ.), στὴ ζωὴ τῆς μεταποστολικῆς Ἐκκλησίας καί στὰ ἔργα τῶν λεγομένων Ἀποστολικῶν Πατέρων καί τῶν πρώτων Ἀπολογητῶν, ἡ πρώτη συστηματικὴ ἐρμηνεία τοῦ κεμένου τῶν μακαρισμῶν ἀπαντᾶται στό ἔργο τοῦ Ὠριγένη καί τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Στὰ ἔργα τους, πέρα ἀπὸ τὸν

¹⁰⁵ ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Μακαρισμοί*. PG 155, 596ab.

¹⁰⁶ Γ. ΡΑΤΣΙΝΓΚΕΡ, *Ἰησοῦς*, 87-88.

¹⁰⁷ Μ. ΣΙΩΤΟΥ, *Ἐρμηνεία*, 11.

¹⁰⁸ Βλ. Μ. ΣΙΩΤΟΥ, *Ἐρμηνεία*, 7.

κατά στίχο υπομνηματισμό τῶν Εὐαγγελίων, ἀπαντοῦν διάσπαρτα ἐξηγήσεις καί ἐρμηνεῖς στίχων ἀπό τούς μακαρισμούς, ὡς ἐπί τό πλεῖστον σέ ἀσκητικοῦ περιοχομένου κείμενα¹⁰⁹.

Μποροῦμε νά κατατάξουμε τίς πατερικές ἐρμηνεῖς σέ τρία εἶδη, ἀναλόγως μέ τό εἶδος τοῦ κειμένου, στό ὁποῖο ἐρμηνεύονται οἱ μακαρισμοί: Σέ αὐτοτελή ἔργα, σέ ἐρμηνευτικά ὑπομνήματα καί σέ ἑορταστικές ὁμιλίες. Ἐνδεικτικῶς, θά ἀναφεροῦμε σέ ἕναν χαρακτηριστικό ἐκπρόσωπο ἀπ' αὐτά τά πατερικά ἔργα: στόν Γρηγόριο Νύσσης, τόν ἱερό Χρυσόστομο καί τόν Θεοφάνη τόν Κεραμέα.

1. Γρηγόριος Νύσσης

Ὅκτώ βαθυστόχαστες θεολογικά ὁμιλίες γιά τούς μακαρισμούς συνέγραψε περὶ τό 374 καί 378 ὁ μέγας πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης (*Orationes viii de beatitudinibus*)¹¹⁰. Πρόκειται γιά τό μοναδικό, λαμπρό, συστηματικό, ἐκτενές, πατερικό ὑπόμνημα στούς μακαρισμούς πού διαθέτουμε¹¹¹. Παράλληλα, ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά σημαντικότερα νηπτικά ἔργα του καί ὅλης τῆς σχετικῆς γραμματείας¹¹². Σύμφωνα μέ τόν καθηγ. Σ. Παπαδόπουλο, οἱ ὁμιλίες αὐτές «ἐκφράζουν τήν κλίμακα τοῦ νηπτικοῦ βίου, πού ὁδηγεῖ στή μακαριότητα καί τή θέωση. Τό ἔργο προϋποθέτει βαθιά θεολογική κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου, ἔντονες προσωπικές θεοπτικές ἐμπειρίες τοῦ Γρηγορίου καί χρήση τοῦ νεοπλατωνικοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς»¹¹³.

Ἄξιζει νά ἀναφέρουμε τά ἐγκωμιαστικά λόγια τοῦ μεταγενέστερου ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέα, Θεοφάνη τοῦ Κεραμέα, γιά τό ἔργο αὐτό, πού γράφει: «Τό μέν βάθος τῆς ἱερᾶς ταύτης διδασκαλίας μόνος τῶν πάντων ἐπέγνω κάλλιστα τε καί ὑψηλότατα ὁ κατά τόν μέγαν Μωσῆν εἰς τόν γνόφον τῆς θεολογίας εἰσδύς, ὁ Νυσσαεύς καί μέγας Γρηγόριος, ἐν ὁμιλίαις ὁκτώ τό ταύτης κάλλος ἐξηγησάμενος»¹¹⁴.

Ὁ φιλοσοφικότερος τῶν Πατέρων προσκαλεῖ τούς ἀναγνώστες τοῦ ἔργου νά συνανέβουν στό ὄρος, μαζί μέ τόν Λόγο, ὁ ὁποῖος δακτυλοδεικτεῖ τή βασιλεία τῶν οὐρανῶν καί τήν κληρονομιά τῆς ἄνω γῆς καί μακαρίζει ὅλους ὅσοι συνανέ-

¹⁰⁹ Βλ. Κατά τόν Μ. ΣΙΩΤΗ, ὁ Μ. Βασίλειος «ἄν καί δέν ἔγραψε συστηματικόν ἐρμηνευτικόν ἔργον τοῦ κειμένου τῆς ἐπί τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας ἢ τῆς ἀντιστοίχου πρὸς αὐτήν "ἐν τόπῳ πεδινῶν" ὁμιλία τοῦ Κυρίου, δύναται νά χαρακτηρισθῆ ὡς ὁ οὐσιαστικώτερος πρακτικός ἐρμηνευτής συνόλου σχεδόν τοῦ κειμένου τῆς ἐν λόγῳ Ὁμιλίας... εἰς τά ἠθικά καί τά ἀσκητικά του ἔργα» (*Ἐρμηνεία*, 80-81).

¹¹⁰ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Εἰς τούς μακαρισμούς*, 1-8. PG 44, 1193-1301. BEP 66, 369-426. Π. ΜΠΡΟΥΣΑΛΗ (ἀρχμ.), *Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, Λόγοι εἰς τούς μακαρισμούς*, εἰσ. - κείμ. - μτφρ. - σχόλ., 3^η ἔκδ. (Λογική λατρεία, 6· Ἀθήνα: Ἀποστολική Διακονία, 2001). Βλ. Η. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑ, «Εἰς τούς Μακαρισμούς», στό ἔργο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, μέρ. Α', I, στή BEP 65 (1996), 120-128.

¹¹¹ Βλ. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Τελετουργικά*, Γ', 121. Πρβλ. Μ. ΣΙΩΤΟΥ, *Ἐρμηνεία*, 83-85.

¹¹² Βλ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Γρηγόριος Νύσσης. Ἡ θεολογία του, ὁ βίος του, τά ἔργα του, βιβλιογραφία* (Κατερίνη: «Τέρτιος», 1987), 45.

¹¹³ Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Νύσσης*, 45.

¹¹⁴ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Εἰς τούς μακαρισμούς*. PG 132, 912c.

βηκαν¹¹⁵. Προβάλλει δέ τούς μακαρισμούς ως τήν ἄριστη κλίμακα γιά τήν πνευματική ἐξύψωση πρὸς τόν Θεό τῶν χριστιανῶν, δηλ. «συναναβῆναι χαμόθεν, ἀπό τῶν κοίλων τε καί ταπεινῶν νοημάτων, εἰς τό πνευματικόν ὄρος τῆς ὑψηλῆς θεωρίας»¹¹⁶. Μακαριότητα δέ εἶναι ἡ ἀκρόαση ὅσων ὁ Θεός διδάσκει.

Ἀναρωτιέται ὁ ἅγιος Γρηγόριος: «Τί τό βραβεῖον; Τίς ὁ στέφανος; Οὐ μοι δοκεῖ ἄλλο τι εἶναι παρ' αὐτόν τόν Κύριον ἕκαστον τῶν ἐλπίζομένων. Αὐτός γάρ ἐστι καί ἀγωνοθέτης τῶν ἀθλούντων, καί στέφανος τῶν νικῶντων· ἐκεῖνος ὁ διανέμων τόν κλῆρον· ἐκεῖνος ὁ ἀγαθός κλῆρος· ἐκεῖνος ἡ ἀγαθή μερίς· ἐκεῖνος ὁ τήν μερίδα σοι χαριζόμενος· ἐκεῖνος ὁ πλουτίζων· ἐκεῖνος ὁ πλοῦτος, ὁ δεικνύς σοι τόν θησαυρόν, καί θησαυρός σοι γινόμενος· ὁ εἰς ἐπιθυμίαν σε τοῦ καλοῦ μαργαρίτου ἄγων, καί ὄνιός σοι τῷ καλῶς συμπορευομένῳ προκειμένος. Ἴνα οὖν ἐκεῖνο κτησώμεθα, ὡσπερ ἐπ' ἀγορᾶς, ὧν ἔχομεν ἀντικαταλλάσσωμεν ἅ οὐκ ἔχομεν»¹¹⁷.

2. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος

Πρωταρχικῶς στό ἐρμηνευτικό του ὑπόμνημα στό *κατά Ματθαῖον* εὐαγγέλιο-στήν ἸΕ' ὁμιλία του- ἐξηγεῖ περίφημα τούς μακαρισμούς¹¹⁸. Ἐν συνεχείᾳ τό πολυάριθμο συγγραφικό του ἔργο εἶναι διάσπαρτο ἀπό στίχους τῶν μακαρισμῶν, τούς ὁποίους δέν παραθέτει ἀπλῶς, ἀλλά προβαίνει συχνά καί σέ πρακτική καί ἐποικοδομητική ἐρμηνεία.

Γιά τόν ἱερό Χρυσόστομο, τόσο οἱ μακαρισμοί ὅσο καί οἱ λοιπές διατάξεις τῆς Ο.Ο. διακρίνονται γιά τήν πνευματική ὑπεροχή τους ἔναντι κάθε ἄλλης ἠθικῆς διδασκαλίας. Ἡ ὑπεροχή αὐτή ἀφορᾷ ὄχι μόνο τή φιλοσοφική (μὴ χριστιανική) ἠθική, ἀλλά ἀκόμη τό θεόδοτο νόμο τῆς Π.Δ. Ἐπίσης, τό ἐνδιαφέρον τοῦ Θεοῦ -μέσα ἀπό τούς μακαρισμούς- ἀποβλέπει σέ μιά θεραπευτική λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου. Εἰδικότερα, ὁ Ἰησοῦς σκοπεύει στή διόρθωση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, στή θεραπεία της, τήν ὠφέλειά της, καί γενικῶς γιά τόν ὅλο ἄνθρωπο φροντίζει μέ ἐνδιαφέρον, διότι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ δημιουργός τοῦ ἀνθρώπου¹¹⁹.

Οἱ μακαρισμοί, ὅπως προείπαμε, δέν λέγονται γιά μονομερῶς γιά τούς μαθητές τοῦ Κυρίου, ἀλλά γιά τούς ἀνθρώπους ὁλόκληρης τῆς οἰκουμένης, ὥστε οἱ

¹¹⁵ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 1, 1. PG 44, 1193c-1196a. BEΠ 66, 369, 17-25: «Τά δέ ἀπό τοῦ ὕψους τούτου κατοπιευόμενα, οἷα καί ὅσα ἐστίν, αὐτός ὁ Θεός Λόγος, μακαρίζων τούς συναναβάντας αὐτῷ διεξέρχεται, οἷον δακτύλῳ τινί δεικνύς, ἔνθεν μὲν τήν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἐτέρωθεν δέ, τῆς ἄνω γῆς τήν κληρονομίαν· εἶτα ἔλεον, καί δικαιοσύνην, καί παράκλησιν, καί τήν πρὸς τόν Θεόν τῶν ὄλων γινομένην συγγένειαν καί τόν ἐκ τῶν διωγμῶν καρπόν, ὅ ἐστι τό σύννοικον Θεοῦ γενέσθαι· καί ὅσα ἄλλα πάρεστι πρὸς τούτοις βλέπειν, ἄνωθεν ἐκ τοῦ ὄρους δακτυλοδεικτοῦντος τοῦ Λόγου, ἐκ τῆς ὑψηλῆς σκοπιᾶς διά τῶν ἐλπίδων ἀποβλεπόμενον».

¹¹⁶ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 1, 1. PG 44, 1193b. BEΠ 66, 369, 11-13.

¹¹⁷ ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Μακαρισμοί*, 8, 5. PG 44, 1301ab. BEΠ 66, 425, 40-426, 9.

¹¹⁸ ἸΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τόν Ματθαῖον*, 15, 1-6. PG 57, 223a-231a.

¹¹⁹ ἸΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τόν Ματθαῖον*, 15, 1. PG 57, 223b: «...ἀλλά καί ψυχᾶς διώρθου, καί πάλιν ἀπό τῆς τούτων ἐπιμελείας ἐπὶ τήν ἐκείνων μετέβαινε θεραπείαν, ποικίλων τε ὁμοῦ τήν ὠφέλειαν, καί ἀναμειγνύς τῇ τῶν λόγων διδασκαλίᾳ τήν ἀπό τῶν ἔργων ἐπίδειξιν, καί τά ἀναίσχυντα τῶν αἰρετικῶν ἐμφράττων στόματα, δι' ὧν ἑκατέρας οὐσίας ἐκήδετο, δεικνύς ὅτι ὁλοκλήρου τοῦ ζώου αὐτός ἐστι Δημιουργός».

πάντες νά εισέλθουν στή βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Γιά ὅλους, μέσα ἀπό τούς μακαρισμούς, δίνεται ἡ δυνατότητα γιά ἄσκησι καί ἀπονομή τοῦ στεφάνου. Σέ αὐτή τήν καθολικότητα ὀφείλεται καί ἡ μορφή τῆς διατύπωσης τῶν μακαρισμῶν: «Οὐδέ γάρ εἶπε, Μακάριοι ἐστε ὑμεῖς, ἐάν πτωχοί γένησθε, ἀλλά, *Μακάριοι οἱ πτωχοί*. Καίτοι καί εἰ ἐκείνους εἰρήκει, κοινά τὰ τῆς συμβουλῆς ἔμελλε γίνεσθαι»¹²⁰.

Γενικῶς, ἡ ἐρμηνευτική προσέγγιση τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου στούς μακαρισμούς ἀποτελεσε τρόπον τινά ὑπόδειγμα γιά τή μεταγενέστερη πατερική ἐρμηνεία¹²¹, ἐλκύνοντας ἀκόμη τό θαυμασμό καί τήν ἐκτίμηση τῶν δυτικῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων (λ.χ. Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης)¹²². Ἡ ἐρμηνεία τῶν μακαρισμῶν ἀπό τόν ἱ. Χρυσόστομο ἀποτελεῖ ὄντως «ἱστορικό σταθμόν διά τήν ἐρμηνείαν»¹²³. Συνεχίζει δέ καί στίς ἡμέρες ἡ ἐρμηνεία του νά κυκλοφορεῖται αὐτοτελῶς¹²⁴.

3. Θεοφάνης ὁ Κεραμέας

Πέρα ἀπό τούς ἀγίους Γρηγόριο Νύσσης καί Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο (4^ο αἰ.), δέν ἀπαντᾶται πατερική ἐρμηνεία στούς μακαρισμούς -ἐν ἀντιθέσει πρὸς στίχους τῆς Ο.Ο.- παρά στίς ἀρχές τοῦ 12^ο αἰ. ἡ μὴ εὐρύτερα γνωστή ὁμιλία τοῦ Θεοφάνους τοῦ Κεραμέα, ἐπισκόπου Ταυρομενίου τῆς Κάτω Ἰταλίας (Σικελίας)¹²⁵. Πρόκειται γιά τή *ΝΑ' ὁμιλία* του, πού φέρει τόν τίτλο *Εἰς τοὺς μακαρισμούς - ἐλέχθη ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου*¹²⁶. Ἀποτελεῖ μιὰ ἀντιπροσωπευτική καί σύντομη προσέγγιση ἀπὸ τήν ἐκκλησιαστική γραμματεία μέ χαρακτηριστὰ ἐποικοδομητικὸ¹²⁷. Ἡ ὁμιλία αὐτή ἔχει μιὰ μοναδικότητα, δηλ. συνιστᾶ τό μόνο πατερικό ὁμιλητικὸ κείμενο πού ἐρμηνεύει τοὺς μακαρισμούς¹²⁸.

Χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα ἀποτελεῖ τό ξεκίνημα τῆς ἐρμηνείας τῶν μακαρισμῶν, πού γράφει: «Ἀγῶνες οὖν προτίθενται ἡ πτωχεία τοῦ πνεύματος, τό πένθος, ἡ πραότης, ἡ τῆς δικαιοσύνης πείνα, τό ἔλεος, ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης, ἡ εἰρήνη, τό παρά τῶν ἐχθρῶν διωχθῆναι· ἔπαθλα δέ τίνα; Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὁ

¹²⁰ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸν Ματθαῖον*, 15, 1. PG 57, 223d: «Καί γάρ ὅταν λέγῃ Ἰδοὺ μεθ' ὑμῶν εἶμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος οὐ πρὸς ἐκείνους διαλέγεται μόνους, ἀλλά καί δι' ἐκείνων πρὸς τήν οἰκουμένην ἅπασαν καί ὅταν αὐτοὺς μακαρίζῃ διωκομένους καί ἐλαυνομένους καί τὰ ἀνήκεστα πάσχοντας, οὐκ ἐκείνους μόνον, ἀλλά καί πᾶσι τοῖς τὰ αὐτὰ κατορθοῦσι πλέκει τόν στέφανον».

¹²¹ Βλ. τή θεολογικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τόν ἱ. Χρυσόστομο τῶν ὑπομνημάτων τοῦ Θεοφύλακτου καί τοῦ Εὐθύμιου Ζιγαβηνοῦ.

¹²² Βλ. Μ. ΣΙΩΤΟΥ, *Ἐρμηνεία*, 86, ὑποσ. 135.

¹²³ Μ. ΣΙΩΤΟΥ, «Ἡ ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου ἐρμηνεία τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας», *Ἐρμηνεία*, 85-92, ἐδῶ 85.

¹²⁴ Δ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου: Ἡ ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ ὁ Εὐαγγελικὸς νόμος*, ἀπόδ. στή νεοελλ., 3^η ἔκδ. (Ἀθήνα: χ.έ., 1991).

¹²⁵ Βλ. Π. ΧΑΒΑΡΑΝΗ, «Θεοφάνης Κεραμεὺς Ἐπίσκοπος Ταυρομενίου (Φιλάγαθος Κεραμίτης)», PG 132, ια'-ιγ'.

¹²⁶ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Ὁμιλία ΝΑ': Εἰς τοὺς μακαρισμούς - Ἐλέχθη ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου*. PG 132, 905c-917c.

¹²⁷ Βλ. Μ. ΣΙΩΤΟΥ, *Ἐρμηνεία*, 118, ὑποσ. 9.

¹²⁸ Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Τελετουργικά*, Γ', 123.

τῆς ἄνω γῆς κληρος, ἢ τῶν ἀγαθῶν πλησμονή, ὁ παρα τοῦ Θεοῦ ἔλεος, τό τόν Θεόν αὐτοπτῆσαι, ἢ πρός αὐτόν οἰκειώσεις καί συγγένεια, καί ἢ μετ' αὐτοῦ αἰωνία συνοίκησις»¹²⁹. Συνεχῆς ἐπωδός στήν ὁμιλία του εἶναι τό «τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀπολαύσαι»¹³⁰.

Γενικῶς, στήν πατερική ἐρμηνευτική τῶν μακαρισμῶν διαβλέπουμε τίς προϋποθέσεις μέ τίς ὁποῖες προχωροῦν οἱ Πατέρες ἢ ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς, ὅπως: ἀφενός μὲν τήν προσπάθεια κατανόησης τῆς Γραφῆς καί τό σεβασμό τῆς θεοπνευστίας της, ἀφετέρου δέ τήν ἀνάγκη γιά ἀναζήτηση τοῦ εὐρύτερου πνεύματος, τοῦ «κεκρυμμένου» νοῦ τοῦ βιβλικοῦ στίχου¹³¹. Τό φιλολογικό εἶδος τῶν εὐαγγελικῶν μακαρισμῶν, δηλ. ἐπιγραμματικῶν ρήσεων μέ ἀρχή τή οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο «μακάριος-ιοι», ἀποτέλεσε γιά πολλούς ὑπόδειγμα γραφῆς, κυρίως στούς ἀσκητικούς καί νηπτικούς πατέρες, ὅπου τά μυστικά ἔργα τους συντάχθηκαν ὑπό τύπον σύντομων ἀφορισμῶν, ἀποφθεγμάτων ἢ κεφαλαίων, μέ περιεκτικές καί ἐμπειρικές ρήσεις.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα σύνταξης νέων μακαρισμῶν κατά τό τύπο τοῦ Εὐαγγελίου ἀποτελοῦν «οἱ μακαρισμοί τῶν χριστιανῶν» στό ἔργο *Orationes ethicae* τοῦ ἁγίου Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου (11^{ος} αἰ.)¹³², οἱ διάσπαρτοι στό ἔργο τοῦ ἁγίου Σιλουανοῦ τοῦ Ἀθωνίτου μακαρισμοί¹³³, κ.ἄ.

Πέραν αὐτῶν τῶν νέων μακαρισμῶν ὡς ἔκφραση πνευματικῆς ζωῆς στούς Ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας μας, δέν παραμελήθηκε ἡ μελέτη καί ἡ ἐκ νέου ἐρμηνεία τῶν εὐαγγελικῶν μακαρισμῶν. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρουμε τά ἔργα τοῦ ὁσίου Πέτρου τοῦ Δαμασκηνοῦ (8^{ος} αἰ.)¹³⁴, ἁγίου Φιλόθεου Κόκκινου, πατριάρχου Κων/πόλεως (14^{ος} αἰ.)¹³⁵, ἁγίου Συμεῶν, ἀρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης (15^{ος} αἰ.)¹³⁶, τῶν

¹²⁹ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Εἰς τοὺς μακαρισμοὺς*. PG 132, 912b.

¹³⁰ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Εἰς τοὺς μακαρισμοὺς*. PG 132, 917c.

¹³¹ Βλ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία. Τόμ. Α': Εἰσαγωγή, Β' καί Γ' αἰῶνας*, 2^η ἔκδ. (Ἀθήνα: Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 1986), 122-123.

¹³² ΣΥΜΕΩΝ ΝΕΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Ὁμιλία ἠθικαί*, 10, 1. Βλ. τήν ἐξοχη λογοτεχνική ἀπόδοση τῶν μακαρισμῶν αὐτῶν ἀπό τόν καθηγ. Π. Β. ΠΑΣΧΟ, «Μακαρισμός τῶν Χριστιανῶν», στό *Χριστιανικόν Συμπόσιον. Ἐτησία ἔκδοσις χριστιανικοῦ στοχασμοῦ καί τέχνης. Τόμ. Β', δ/ντής Κ. Τσιρόπουλος* (Ἀθήναι: «Ἐστίας», 1968), 7-9.

¹³³ ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ (ἀρχιμ.), *Ὁ Γέροντας Σιλουανός τοῦ Ἄθω (1866-1938)*, μτφρ. ἀπό τά ρωσικά, 3^η ἔκδ. (Ἔσσεξ Ἀγγλίας: Ἱ. Μονή Τιμίου Προδρόμου, 1985), 316, 347, 408, 465, 501, et passim, ὅπου ἀρχίζει μέ τίς ἐκφράσεις: «Καλότυχη ἢ ψυχὴ ποῦ γνώρισε...», ἢ «Μακαρία ἢ ταπεινὴ ψυχὴ...».

¹³⁴ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Βιβλίον Α', Περὶ τοῦ θείου φόβου ὡς πρώτης ἐντολῆς. Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀ. Γαλίτη, τόμ. Γ', 2^η ἔκδ. (Θεσ/νίκη: «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», 1989), 84-89. Δέν πρόκειται γιά αὐτοτελές ἔργο, ἀλλὰ στά ἐπτὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Ἠσ. 11,2-3) ἀντιπαραβάλλει τίς ἐπτὰ ἐντολές τοῦ Κυρίου (Μτ. 5,3-9), τίς ὁποῖες καί ἀναπτύσσει. Τό ἔργο του χαρακτηρίζεται ὡς «φιλοκαλία μέσα στή Φιλοκαλία» (ὄπ.π. 65).

¹³⁵ ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΚΟΚΚΙΝΟΥ, «Λόγοι εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς», στό ἔργο τοῦ Β. ΨΕΥΤΟΓΚΑ, *Φιλοθέου Κοκκίνου, Πατριάρχου Κων/λεως: Ἔργα*, τόμ. 3: Λόγοι καί Ὁμιλίαι (Θεσ/νίκη, 1979).

¹³⁶ ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Περὶ τῆς θείας προσευχῆς, κεφ. ΤΛ': Περὶ τῶν μακαρισμῶν τοῦ Σωτήρος κατά σύνοψιν ἐρμηνεία*. PG 155, 596.

σύγχρονων αγίων Ἰωάννου τῆς Κρονστάνδης (19^{ος} αἰ.)¹³⁷, Νεκταρίου μητροπολίτου Πενταπόλεως (20^{ος} αἰ.)¹³⁸, κ.ἄ.

Δ.

ΟΙ ΜΑΚΑΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Εἰσαγωγικά

Ἡ σύγχρονη λεξικογραφική σημασία τοῦ ὄρου, πού προσδιορίζει τήν πνευματικότητα μέ τό νά ἔχει κάποιος ἤ κάτι βαθύ πνευματικό περιεχόμενο, δέν φαίνεται νά ἱκανοποιεῖ τήν ἐκκλησιαστική συνείδηση¹³⁹. Διότι ἡ σημασία αὐτή παραπέμπει σέ μιὰ ἐντελῶς ἀφηρημένη καλλιέργεια κάποιων διανοητικῶν ἱκανοτήτων, ἐνασχόληση μέ σπουδές, διαδρομή στά γράμματα καί τίς τέχνες κ.λπ.¹⁴⁰.

Ἐντιθέτως ὅταν ὀμιλοῦμε γιά ὀρθόδοξη πνευματικότητα καί ἐννοοῦμε τόν βαθύ, ἐσωτερικό καί γνήσιο χριστιανισμό, τή βίωση τοῦ χαροποιοῦ πένθους τῆς ταπείνωσης τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐσωτερικῆς ἀγωνίας καί ἀγάπης γιά τόν ἄνθρωπο, τήν «ἐν Χριστῶ» ζωή¹⁴¹. Στήν περίπτωση αὐτή τονίζεται ἰδιαίτερα τό στοιχεῖο τῆς ἐσωτερικότητας, τῆς μυστικῆς ζωῆς, ὡς ἔκφρασης τῆς πνευματικῆς παράδοσης τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας¹⁴².

1. Πνευματικότητα - Πνευματική ζωή

Ἡ ταύτιση τῆς πνευματικότητας ἀπλῶς μέ τήν ἐσωτερική ζωή τοῦ ἀνθρώπου, χωρισμένης ἀπό τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καί τή ζωή τῆς Ἐκκλησίας, δέν συνιστᾷ ὀρθόδοξη πνευματικότητα. Πνευματικότητα ἤ πνευματική ζωή χωρίς πλούσια ἐκκλησιαστική ἐμπειρία καταλήγει σέ ἕναν κοσμικό μυστικισμό ἤ σπιριτουλισμό, σέ μιὰ «σαρκική πνευματικότητα», δηλ. πνευματικότητα τοῦ αὐτονομη-

¹³⁷ ἸΩΑΝΝΟΥ ΤΗΣ ΚΡΟΝΣΤΑΝΔΗΣ, *Οἱ μακαρισμοί: Δέκα ἐρμηνευτικές ὀμιλίες*, ἐπιμ. Π. Μπότσης, μτφρ. ἀπό τά ρωσικά Ἑλ. Μουντενίτσα (Ἀθήνα: Μπότσης Πέτρος, 2005).

¹³⁸ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ, *Ἱστορία*, 127-133.

¹³⁹ Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ, *Λεξικό τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας. Μέ σχόλια γιά τή σωστή χρήση τῶν λέξεων* (Ἀθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 1998), 1448.

¹⁴⁰ Α. ΚΕΣΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἡ πνευματική ζωή κατά τόν Γέροντα Πορφύριο τόν Καυσοκαλυβίτη», στό σ.ἔ. *Γέροντας Πορφύριος Καυσοκαλυβίτης: Ὁρόσημο ἀγιότητος στό σύγχρονο κόσμο*, Πρακτικά Διορθόδοξου Μοναστικοῦ Συνεδρίου (Χανιά: Ἱερά Μονή Ζωοδόχου Πηγῆς - Χρυσοπηγῆς, 2008), 131-150, ἐδῶ 133.

¹⁴¹ Γ. ΣΤΟΠΙΟΛΓΟΥ, «Πνευματικότης, Ὁρθόδοξος», *ΘΗΕ* 10 (1967), 467-471, ἐδῶ 467-8.

¹⁴² Εἶναι γνωστή ἄλλωστε ἡ ἐπίδραση πού εἶχαν κατά τόν περασμένο αἰῶνα τά ἔργα α) τοῦ Lev Gillet ὑπό τόν τίτλο *Ὁρθόδοξη πνευματικότητα: Μιά σκιαγράφηση τῆς ὀρθόδοξης ἀσκητικῆς καί μυστικῆς παραδόσεως* βλ. L. GILLET, *Orthodox Spirituality: An Outline of the Orthodox Ascetical and Mystical Tradition*, 2nd edit. (Crestwood: St. Vladimir's Seminary Pr., 1978). Καί β) τό δοκίμιο, ὅπως τό χαρακτηρίζει, τοῦ Vladimir Lossky (1903-1958) ὑπό τόν τίτλο *Ἡ μυστική θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, τό ὁποῖο σήμερα κυκλοφορεῖ σέ 6^η ἐκδ.: βλ. V. LOSSKY, *Ἡ μυστική θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, δοκίμιον, μτφρ. Δέσπ. Πλευράκη - Καναβάκη, 6^η ἐκδ. (Θεσ/νίκη: Ὁ Εὐαγγελιστής Μάρκος, 2007).

μένου ανθρώπου¹⁴³. Γι' αυτό νεότεροι θεολόγοι προχώρησαν περαιτέρω και θεώρησαν ως απαραίτητη τή σύζευξη τής πνευματικότητας με τή θεολογία τής Ἐκκλησίας, ἔτσι ὥστε νά ὀρίζουν τήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα ὡς «μιά ὄντολογία καί δυναμική φανέρωση τής Βασιλείας»¹⁴⁴. Ἀπ' αὐτό προκύπτει καί ἡ κύρια ἀποστολή τής ὀρθόδοξης πνευματικότητας, ἡ ὁποία συνίσταται στή διακήρυξη τής Βασιλείας τοῦ Θεοῦ στήν ἱστορία, στή διακήρυξη αὐτῆς τής Βασιλείας ὄχι μόνο μέ λόγια, ἀλλά πολύ περισσότερο μέ ζωντανές μαρτυρίες τής πραγματικῆς τῆς δυνάμεως¹⁴⁵.

Ἡ βιβλική καί κυρίως ἡ πατερική γλώσσα προσδιορίζει τήν πνευματικότητα μέ τό πρόσωπο πού τήν ἐκδηλώνει, ἀπό τόν πνευματικό ἄνθρωπο· καί πνευματικός, κατά τόν ἱερό Χρυσόστομο, χαρακτηρίζεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος πού ἐμφορεῖται «ἀπό τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας»¹⁴⁶, εἶναι ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἡ ψυχή «ἀνακέκρται τῷ ἁγίῳ πνεύματι»¹⁴⁷, ὁ πνευματοδόχος καί πνευματοκίνητος, «ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, πνευματοφόρος πνεύματος ἁγίου»¹⁴⁸. Γι' αὐτό καί ἡ πνευματικότητά του εἶναι πρωτίστως πνευματικότητα ὀρθόδοξη, ἐκδήλωση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

2. Ἡ πνευματικότητα στήν Κ.Δ.

Ἐάν τά ἀνωτέρω ἀποτελοῦν γενικές εἰσαγωγικές σκέψεις γιά τήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα σέ σχέση μέ τόν ἄνθρωπο πού τήν ἐνσαρκώνει, στήν Κ.Δ. ἡ πνευματικότητα ὀφείλει νά ἐμπεριέχει ὀλόκληρη τή θεολογία τῆς, ἀλλιῶς αὐτή ἡ ἔννοια εἶναι ἀσαφής καί ἀόριστη. Στήν Κ.Δ. ὑποδηλώνεται ὡς ἡ ὀλοκληρωτική ἀνταπόκριση τῆς πίστεως πρὸς τόν Θεό, τελεσφορεῖται διά τῆς ἀγάπης καί ἀναζωογονεῖται μέ τό Πνεῦμα τό Ἅγιο. Ἀπό τή σταθερή πεποίθηση ὅτι στό πρόσωπο καί τό ἔργο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι παρών καί ἐνεργεῖ αὐτό ὁ ἓνας καί μοναδικός Θεός, δηλ. ἀποκαλύπτεται ὁ Θεός ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ καί ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, αὐτό σημαίνει ὅτι καί ἡ πνευματικότητα στήν Κ.Δ. ἀναφέρεται στήν ἐκδήλωση τῆς σωστικῆς πρωτοβουλίας τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ¹⁴⁹.

Πρῖν προχωρήσουμε, εἶναι ἀνάγκη νά κάνουμε τή διάκριση μιᾶς ἠθικῆς θεολογίας καί τῆς θεολογίας τῆς πνευματικότητας. Ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἡ ἠθική θεο-

¹⁴³ Βλ. Μ. ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ, *Πνευματικότητα*, 11-12.

¹⁴⁴ Ἀρχμ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Εἰσοδικόν. Στοιχεῖα λειτουργικῆς βιώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνόπτης μέσα στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*, ἐπανέκδ. (Ἅγιον Ὅρος: Ἱ. Μονή Σταυρονικήτα, 1987), 158.

¹⁴⁵ Βλ. Ι. ΜΕΠΙΕΝΤΟΦ, *Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*, μτφρ. Β. Πατρῴκη (Ἀθήνα: Ἐν πλῶ, 2010), 118, 129, 134. Μ. ΚΑΡΔΑΜΑΚΗ, *Πνευματικότητα*, 15.

¹⁴⁶ ἸΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Περί τοῦ χρησίμως τὰς προφητείας ἀσαφεῖς εἶναι*, 2, 5. PG 56, 182.

¹⁴⁷ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, *Εἰς τό κατά Ἰωάννην*, 1, 28. PG 14,77a. BEP 11, 273, 32-33.

¹⁴⁸ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ, *Πρός Αὐτόλυκον*, 2, 9. PG 6, 1064a. BEP 5, 27, 16.

¹⁴⁹ Μ. ΦΑΡΑΝΤΟΥ, *Ἡ περί Θεοῦ ὀρθόδοξος διδασκαλία* (Ἀθήνα: χ.έ., 1985), 171. P. GRECH, *An Outline of New Testament Spirituality* (Grand Rapids, Mi.: Wm. B. Eerdmans, 2011), vii.

λογία ενδιαφέρεται ιδιαίτερα μέ τό τί ή Βίβλος θεωρεῖ ὡς ὀρθό ἢ λανθασμένο στίς πράξεις μας καί τή συμπεριφορά μας. Ἡ θεολογία τῆς πνευματικότητας, ὅπως προκύπτει ἀπό τήν Κ.Δ., διαφοροποιεῖται ἀπό τήν πνευματικότητα τῶν θρησκειῶν ἢ τῶν φιλοσόφων, διότι πέρα ἀπό τά στοιχεῖα τῆς ἀπομάκρυνσης (ἀπό τά ἐγκόσμια), τῆς αὐτοκυριαρχίας καί θέασης τοῦ ὑπερβατικοῦ πού συναντᾶμε στίς θρησκείες, τό διακριτικό καί οὐδιῶδες γνώρισμα τῆς βιβλικῆς καί τῆς μετέπειτα χριστιανικῆς πνευματικότητας εἶναι ἡ σχέση της μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου¹⁵⁰, ἡ σχέση της μέ τό γεγονός Χριστός (Christ-event) πού «σάρξ ἐγένετο» (Ἰω. 1,14).

Αὕτη ἡ εἰδοποιός διαφορά τῆς καινοδιαθηκῆς πνευματικότητας ἔναντι κάθε ἄλλης, τή διαφοροποιεῖ ἀκόμη καί ἀπό τήν ἰουδαϊκή εὐσέβεια, ὅπως αὕτη καλλιιεργεῖτο στή συναγωγή μέ τήν κυριότερη θρησκευτική της δραστηριότητα, πού ἦταν ἡ ἀνάγνωση τῆς ἑβραϊκῆς βίβλου¹⁵¹. Στόν τόπο αὐτό συγκέντρωσης τῶν Ἰουδαίων, πέρα ἀπό τήν προσευχή (πρβλ. *Μτ.* 6,5), καί τήν ἀνάγνωση τῆς Τορά ἢ τῶν προφητῶν, ἀκολουθοῦσε τό μήνυμα καί ἡ διδασκαλία (ἐρμηνεία τῆς Γραφῆς) ἐν συνεχείᾳ δέ διάλογος καί συζήτηση. Ἡ ἰουδαϊκή πνευματικότητα φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νά τρέφεται ἀπό τήν ἔντονη παρουσία τοῦ Γιαχβέ, τόν ὁποῖο πιστεύει ὡς δημιουργό κάθε ὄντος καί πηγῆ κάθε ζωῆς¹⁵².

Αὕτη λοιπόν ἡ κληρονομημένη πνευματικότητα, πού ἀπορρέει ἀπό τήν πρώτη καί ἀρχική διαθήκη τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο καί ἔχει ὡς πρότυπο πνευματικότητας τό βιβλίον τῶν *Ψαλμῶν*, δηλ. τήν ἀνταπόκριση στή διαθήκη τοῦ Θεοῦ ἐνσωματωμένη στήν καθημερινή ζωή τοῦ Ἰουδαίου¹⁵³, μεταβάλλεται μέ τή συντελούμενη τομή στήν ἀνθρώπινη ἱστορία μέ τή σάρκωση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καί τά γεγονότα τοῦ Πάθους. Εἰδικότερα ὁ σταυρικός θάνατος τοῦ Ἰησοῦ καλλιιεργεῖ καί προωθεῖ στόν χριστιανό τήν ὀλοκληρωτική προσφορά τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς δική του ἀνταπόκριση στήν ὀλοκληρωτική αὐτοπροσφορά τοῦ Θεοῦ.

3. Ἱστορία τῆς ἐρμηνείας τους

Ἡ σπουδαιότητα τῶν μακαρισμῶν καί τῆς Ο.Ο. γιά τή χριστιανική ζωή καί τήν πνευματικότητα τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νά φανεῖ περισσότερο καθαρά στό διάλογο μέ τήν ἱστορία τῆς ἐρμηνείας της. Μέ ἄλλα λόγια, ἄν καί πρόκειται γιά κείμενο εὐκολοκατανόητο, ὡστόσο οἱ μακαρισμοί προκάλεσαν ἀντικείμενο ἐντυπωσιακῆς ἐρμηνευτικῆς διένεξης σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο.

¹⁵⁰ Βλ. P. GRECH, *Spirituality*, vii-viii.

¹⁵¹ Βλ. M. FEINBERG-VAMOSH, *Ἡ καθημερινή ζωή τήν ἐποχή τοῦ Χριστοῦ*, μτφρ. Ἐ. Ἀντωνιάδου, θεώρ. Ἰ. Γαλάνης (Ἀθήνα: Ἑλληνική Βιβλική Ἑταιρεία, 2002), 56.

¹⁵² A. CHOURAQUI, *Ἡ καθημερινή ζωή τῶν ἀνθρώπων τῆς Βίβλου*, μτφρ. Στ. Βλοντάκη (Λαοί καί πολιτισμοί Ἀθήνα: Δ. Ν. Παπαδήμας, 1992), 222.

¹⁵³ Ἐδῶ ἐμπεριεχόνται οἱ ἐκδηλώσεις τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τοῦ Ἰσραήλ, ὅπως οἱ γιορτές, οἱ τελετουργίες καί οἱ συγκεντρώσεις στή συναγωγή. Βλ. Ν. ΡΟΠΣ, *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Παλαιστίνη στούς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ*, μτφρ. Ἐ. Ἀγγέλου, 2^η ἐκδ. (Λαοί καί πολιτισμοί Ἀθήνα: Δ. Παπαδήμας, 1990), 408.

Όσον αφορά στο θέμα μας, θά περιορισθούμε νά δοῦμε σέ γενικό επίπεδο αὐτό τόν διάλογο, πού δέν ἀφήνει ἀνεπηρέαστη καί στήν πνευματικότητα τῆς Ἐκκλησίας. Εἰδικότερα, ὁ καθηγ. Ed. Lohse πού προσεγγίζει θεολογικά τή νέα δικαιοσύνη τῆς Ο.Ο., διακρίνει ἕξι επίπεδα θεολογικῆς ἐρμηνείας¹⁵⁴.

α. *Ἠθική τῶν τελείων*. Μιά ἐρμηνεία πού ἀναπτύχθηκε καί διαδόθηκε εὐρύτατα τήν ἐποχή τοῦ μεσαίωνα ὑποστήριξε ὅτι οἱ μακαρισμοί ἀφοροῦν στήν ἠθική τῶν τελείων (perfectionistic interpretation). Καθένας πού ἐπιθυμεῖ νά ἀνήκει στήν ομάδα τῶν «τελείων», πρέπει πιστά νά ἀκολουθεῖ τίς διατάξεις αὐτές. Φαίνεται ὅτι εἶναι ἔντονη ἡ ἐπίδραση τῶν μοναστικῶν κινήματων πού ἐπιθυμοῦσαν μιά αὐστηρότερη ἠθική, σέ σχέση μέ ἐκείνη τῶν κοσμικῶν, πού ἀκολουθοῦσαν τίς ἐντολές τοῦ Δεκαλόγου καί τήν ἐντολή τῆς ἀγάπης.

Στήν ἠθική τῶν τελείων ἀντιτάχθηκε ἡ Μεταρρύθμιση, πού δέν ἔστρεψε τήν δύο ἐπιπέδων ἠθική (λαϊκῶν καί μοναχῶν), οὔτε τήν διάκριση κάποιων ἀπό τούς ἄλλους μέ κριτήριο μιά ὑψηλότερη ἠθική, οὔτε βέβαια ὅτι οἱ μακαρισμοί ἀπευθύνονται σέ ἕνα στενό κύκλο «τελείων»¹⁵⁵.

β. *Ἠθική τῆς μετανοίας*. Ἡ ἀπάντηση τῆς Μεταρρύθμισης στήν ἀνωτέρω ἠθική ἦταν ὅτι οἱ μακαρισμοί ἐκφράζουν πρωταρχικά τήν ἠθική τῆς μετανοίας. Ὁ νόμος ὀδηγεῖ στή συναίσθηση τῆς ἁμαρτίας· ἔτσι ἡ νέα δικαιοσύνη πρέπει νά κατανοηθεῖ ἀπό ἐκεῖνο τό σημεῖο πού θεωρεῖ ὅτι οἱ χριστιανοί δέν μποροῦν νά σωθοῦν μέ τά δικά τους ἔργα, ἀλλά μόνο μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ. Συνεπῶς, οἱ ἀπαιτήσεις τῶν μακαρισμῶν εἶναι ἐντελῶς ἀνεκπλήρωτες· καί ὁ ἁμαρτωλός μπορεῖ νά λάβει τή σωτηρία του μόνο μέ τή σπλαχνική ἀποδοχή τοῦ Θεοῦ¹⁵⁶.

Πέρα αὐτῆς τῆς θεώρησης, οἱ μακαρισμοί δέν κατανοοῦνται ὡς εὐκαιρία τοῦ ἀνθρώπου προβάλλει τά ἔργα του καί νά ἰσχυριστεῖ τή σωτηρία του. Σέ κάθε περίπτωση ἡ κατανόηση τῶν μακαρισμῶν ἀποτελεῖ σάν ἕνα κάλεσμα σέ μετάνοια.

γ. *Ἠθική τοῦ νόμου*. Μιά ἄλλη ἐρμηνεία προτάθηκε πού ἰσχυριζόταν τήν κατανόησή τους μέσα στό πλαίσιο μιᾶς ἠθικῆς τοῦ νόμου. Οἱ μακαρισμοί εἶναι ἐντολές τοῦ Ἰησοῦ πού ὑπερέχουν τοῦ νόμου τοῦ Μωυσῆ, καθώς ἀπαιτοῦν ἕνα ὑψηλότερο επίπεδο δικαιοσύνης. Πάλι, τήν ἐποχή τῆς Μεταρρύθμισης ὑπῆρχαν κάποιοι πού ἤθελαν νά θέσουν σέ πράξη τήν νομική αὐτή ἠθική.

Κατά τόν 19^ο αἰ. ὁ Ρῶσος φιλόσοφος τῆς θρησκείας Λέων Τολστόι συνηγοροῦσε γιά μιά συνεπή νομικίστικη (legalistic) κατανόηση τῶν μακαρισμῶν καί τῆς Ο.Ο. (κυρίως ὡς ἕνα εἶδος ἀντίστασης). Ὡστόσο, οἱ μακαρισμοί δέν ἀποτελοῦν μιά σειρά νομικῶν ἐντολῶν, ἀλλά ἡ ἠθική τους κατεύθυνση κινεῖται ὡς ἀποδοχή

¹⁵⁴ Βλ. E. LOHSE, *Theological Ethics of the New Testament*, transl. by M. E. Boring (Minneapolis: Fortress Press, 1991), 64-67. Ἐπίσης, D. HARRINGTON, *Matthew*, 76. U. LUZ, «History of Interpretation», *Matthew 1-7*, 177-181, 188-189.

¹⁵⁵ E. LOHSE, *Ethics*, 64. U. LUZ, *Matthew 1-7*, 178.

¹⁵⁶ E. LOHSE, *Ethics*, 64. U. LUZ, *Matthew 1-7*, 179- 181.

τοῦ χαριόσυνου ἀγγέλματος τῆς σωτηρίας, δηλ. τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁵⁷.

δ. *Ἰδεαλιστική ἐρμηνεία.* Ἡ προσπάθεια γιά νά ἀποφευχθεῖ τό σφάλμα τῆς νομικίστικης κατανόησης τῶν μακαρισμῶν ὀδήγησε στήν προσαρμογή σέ μιὰ ἰδεαλιστική ἐρμηνείας τους. Οἱ μακαρισμοί, ἰσχυρίζονται, κατανοοῦνται λανθασμένα, ὅταν τούς προσεγγίζουμε κυριολεκτικά, ἀλλά μποροῦν νά ἐφαρμοζοῦνται στή σύγχρονη κατάσταση πού ζοῦμε. Ἡ ἐρμηνεία αὐτή μᾶς κάνει νά ξεφύγουμε ἀπό ἓνα εἶδος νομικισμοῦ.

Τό μήνυμα τῶν μακαρισμῶν φαίνεται πῶς δέν κατανοήθηκε ἀπό αὐτή τήν ἐρμηνευτική προσπάθεια, ἀφοῦ ἡ προσέγγισή τους δέν μᾶς καλεῖ σέ μιὰ νέα συμπεριφορά, ἀλλά μᾶς καλεῖ νά κάνουμε τό θέλημα τοῦ Θεοῦ σέ κάθε τομέα τῆς ζωῆς μας¹⁵⁸.

ε. *Ἐσχατολογική ἐρμηνεία.* Πρόκειται γιά ἐρμηνευτική προσπάθεια τῶν ἀρχῶν τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὅπου ὁ Ἄλσατος θεολόγος Albert Schweitzer (1875-1965) καί ἄλλοι ἐξηγητές (ὅπως ὁ Johannes Weiss) τόνισαν τό κέντρο βαρύτητας στό κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ ἔχει δοθεῖ μέ τήν ἐσχατολογία. Εἰδικότερα, ἡ σκέψη ἦταν ὅτι ὁ Ἰησοῦς προσδοκοῦσε τό τέλος τοῦ κόσμου στό ἐγγύς μέλλον, ὁ Schweitzer ἐξήγαγε τό συμπέρασμα ὅτι ἡ ἠθική τῶν μακαρισμῶν συνιστᾷ μιὰ μεσοπρόθεσμη ἠθική (interim ethic), δηλ. γιά τό μεσολαβοῦν διάστημα· μέ ἄλλα λόγια, ἔχουμε μπροστά μας μιὰ ἠθική πού ἰσχύει γιά μιὰ σύντομη περίοδο τῆς ἱστορίας.

Ἡ θέση αὐτή σκόνταφτε σέ δύο σημεία· ἀφενός μὲν ὅτι ἐξίσωνε τήν δική τους πίστη μέ τή διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ, ἀφετέρου δέ ὅτι τό κατά Ματθαῖον ἤδη γνώριζε τήν καθυστέρηση τῆς παρουσίας καί ὡς ἐκ τούτου ἡ ἠθική τῶν μακαρισμῶν – καί τῆς Ο.Ο.– πρέπει νά ἐκφραστεῖ στή ζωή τῶν χριστιανῶν¹⁵⁹.

στ. *Ἠθική τῆς εἰρήνης.* Τέλος, οἱ μακαρισμοί καί κυρίως ἡ Ο.Ο. κατανοήθηκαν μέσα στό σύγχρονο πλαίσιο μέ τίς προσπάθειες τῶν ἀνθρώπων γιά μιὰ ἠθική τῆς εἰρήνης. Στό περιεχόμενο αὐτῆς τῆς συζήτησης οἱ ἄνθρωποι προσπάθησαν νά πάρουν σοβαρά τόν ὑποχρεωτικό χαρακτήρα τῶν ἐντολῶν καί νά ὀδηγήσουν κατόπιν καί σέ συγκεκριμένη πολιτική πράξη.

Ὡστόσο, ἡ Ο.Ο. ἐντυπωσιάζει τούς ἀκροατές της γιά τήν ἀναγκαιότητα πρὸς μιὰ ριζική ὑπακοή, ἀλλά δέν ἀποβλέπει στήν ἀνάπτυξη πολιτικῶν προγραμμάτων. Τό κάλεσμα γιά μαθητεία πού ὑποκρύπτεται στους λόγους τοῦ Κυρίου παρέχει τόν συνδυασμό τῆς ἀφοσίωσης στόν κόσμο καί τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπ' αὐτόν. Μόνο ὅταν αὐτό τό κάλεσμα γιά μαθητεία καθορίσει τήν ὑπευθυνότητα τῶν Χριστιανῶν καί τήν κοσμική τους συμπεριφορά, τότε θά εἶναι ἱκανοί νά ἀναλά-

¹⁵⁷ E. LOHSE, *Ethics*, 64-65.

¹⁵⁸ E. LOHSE, *Ethics*, 65.

¹⁵⁹ E. LOHSE, *Ethics*, 65-66. U. LUZ, *Matthew 1-7*, 177.

βουν και τίς πολιτικές τους υπευθυνότητες και να πάρουν ανάλογες αποφάσεις¹⁶⁰.

Τό συμπέρασμα από τή συνοπτική αυτή έκθεση είναι ότι καθένας από τούς διαφορετικούς τύπους έρμηνείας δίνει έμφαση σε διαφορετικές πλευρές, και γι' αυτό κάθε ένας είναι σπουδαίος. Ωστόσο, οί μονόπλευρες έρμηνείες πρέπει να διορθωθούν. Οί μακαρισμοί δέν μπορούν να κατανοηθούν ούτε ως μία ήθική τής έλίτ για λίγους «τέλειους», ούτε ως κάποιο είδος υπέρμετρης νομικιστικής απαίτησης. Οί μακαρισμοί δέν μās καλούν σε μία ιδεαλιστική συμπεριφορά ούτε σε μία μεσοπρόθεση ήθική παλαιών ημερών. Οί μακαρισμοί δέν θέλουν απλώς να δυναμώσουν τό κάλεσμα σε μετάνοια προσφέροντάς μας μία σειρά ή λίστα αδύνατων στην πραγματοποίηση εντολών, πού μās γεμίζουν ένοχη· ούτε να μās προσφέρουν κανόνες πού θά ένσωματώσουμε στό πολιτικό μας πρόγραμμα¹⁶¹.

Ό κριτικός αναστοχασμός για τήν κατανόηση τών μακαρισμών μās οδηγεί πάλι πίσω στό ευαγγελικό κείμενο και στους λόγους του Κυρίου. Μās προτρέπουν να θέσουμε τήν έπλίδα μας στη σωστική έλπίδα του Θεού (πρώτη ομάδα μακαρισμών), να έστιάσουμε στους ανθρώπους εκείνους πού έχουν αποδεχτεί τό μήνυμα τής βασιλείας του Θεού πού έχει ανατείλει, και έχουν προσανατολίσει τή συμπεριφορά τους σε αυτή τήν έλπίδα.

Ε.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

1. Οί μακαρισμοί, όπως έχουν διατυπωθεί στό κατά Ματθαϊόν ευαγγέλιο, συνιστούν τήν έναρξη αλλά και κατευθύνουν τήν όμιλία και ταυτόχρονα περικλείουν και συνοψίζουν ως έπιτομή ό,τι θά ακολουθήσει στην Ο.Ο. του Κυρίου – «τό διαμάντι τής παγκόσμιας λογοτεχνίας»¹⁶² – και σε όλόκληρη τή διδασκαλία του στη Γαλιλαία. Η σχέση αυτή τών μακαρισμών με τήν Ο.Ο. είναι κατά τή γνώμη μας αντίστοιχη με τή σχέση του υπέροχου ύμνου προς τόν Λόγο του Θεού σε σχέση με τό κατά Ιωάννην ευαγγέλιο, όπου ό ανυπέρβλητος πρόλογος περικλείει τίς βασικές θεολογικές έννοιες πού διέπουν τό Δ' Ευαγγέλιο¹⁶³.

2. Οί μακαρισμοί, συνδεόμενοι με τήν πνευματική ζωή του χριστιανού παρέχοντας έσχατολογικές υποσχέσεις, καταδεικνύουν ότι αυτή έχει βιβλική και πατερική βάση¹⁶⁴. Στηρίζεται στην προφητική, αποστολική και πατερική παράδοση.

¹⁶⁰ E. LOHSE, *Ethics*, 66.

¹⁶¹ E. LOHSE, *Ethics*, 66-67.

¹⁶² Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Παλαιάς και Καινής Διαθήκης: Σημεία, νοήματα, αποτυπώματα* (ΦΘΒ 49 Θεσ/νίκη: Π. Πουρναρά, 2002), 403.

¹⁶³ Βλ. G. STRECKER, *Sermon*, 53.

¹⁶⁴ Βλ. S. BARTON, «You therefore must be perfect, as your heavenly Father is perfect: The Spirituality of Matthew», *The Spirituality of the Gospels* (Eugene, OR: Wipf & Stock Publishers, 2006), 9-38, έδω 33. Γ. ΡΑΤΣΙΝΓΚΕΡ, *Ιησοϋς*, 86.

Άμετάθετο κέντρο της πνευματικής ζωής είναι τό υπερούσιο πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐξαγγελλλόμενη βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Στήν προοπτάσῃ της ὀφείλει νά ἀποβλέπει ὀλόκληρη ἡ πνευματική ζωή τοῦ χριστιανοῦ, πού συντελεῖται μέ τή χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ προτεραιότητα τῆς χάριτος διατρέχει ὀλόκληρο τό *κατά Ματθαῖον* εὐαγγέλιο καί ὑπ' αὐτό τό πρίσμα οἱ μακαρισμοί γίνονται ὑποσχέσεις τῆς χάριτος καί δῶρα τῶν ἀρετῶν (*dona virtutum*)¹⁶⁵.

3. Παράλληλα, στούς μακαρισμούς διατυπώνεται ἡ πεμπουσία τῆς ἠθικῆς καί πνευματικῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου καί διαπιστώνεται μέ ἔμφαση ὅτι ἡ πνευματική ζωή τοῦ χριστιανοῦ κρατεῖται καί ἀνανεώνεται μέσα ἀπό τήν ὀρθόδοξη λατρεία, ἡ ὀποία καθρεπτίζει τήν προφητική, ἀποστολική καί πατερική παράδοση. Αὐτή ἡ παράδοση, δηλ. ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, γίνεται «ποίημα καί τραγούδι» καί βιώνεται περισσότερο, παρά νοεῖται¹⁶⁶.

4. Στίς ἡμέρες μας εἶναι δύσκολο νά κάνουμε εὐρύ λόγο γιά πνευματική ζωή καί ἄσκηση τῶν μακαρισμῶν. Διότι, ὅταν πρίν ἀπό μερικά χρόνια, ἔγραφε ὁ Χρ. Μαλεβίτσης ὅτι «ἡ πνευματική καταστροφή πού συντελεῖται στίς ἡμέρες μας εἶναι χειρότερη ἀπό τήν ἀντίστοιχη οἰκολογική»¹⁶⁷, τί ἔχουμε νά ποῦμε γιά τό σήμερον; Ἄν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι ὁ σύγχρονος κόσμος βρίσκεται σέ συνεχή περιδίνηση, τόσο ἀπό τήν ἀνθρώπινη ἀπληστία καί ἀφροσύνη μέ τόν παραλογισμό τοῦ πολέμου, ὅσο καί ἀπό τό οἰκονομικό σύστημα μέ τίς ἄυλες συντεταγμένες πού ἰσοπεδώνει λαούς καί προσδοκίες, τότε πού θά στηρίξει τήν ἀγωνία του καί τήν ἀναζητήσή του ὁ διαμορφούμενος «μετέωρος ἄνθρωπος»¹⁶⁸;

5. Οἱ μακαρισμοί τοῦ Κυρίου καί ἡ ἄσκησή τους συνιστοῦν ὄντως ἔκφραση πνευματικῆς ζωῆς. Γιατί οἱ μακαρισμοί ἐξ ἀρχῆς ἀποτελέσαν καί συνεχίζουν νά ἀποτελοῦν γιά τούς χριστιανούς κριτήριο ὀρθόδοξης πνευματικότητας πού ἀποβλέπουν στό νά βοηθήσουν τόν ἄνθρωπο νά ἀνέβει ἀπό τό σκότος στό φῶς τῆς βασιλείας, νά ἀνέβει μέ μιά ποιοτική μεταβολή τοῦ εἶναι του στό ἐπίπεδο τῆς κοινωνίας μέ τόν Θεό καί αὐθεντικῆς συνύπαρξης μέ τούς ἀνθρώπους. Γι' αὐτό οἱ μακαρισμοί συνιστοῦν πορεία ζωῆς πού ξεπερνᾷ τή χοϊκότητα τοῦ ἀνθρώπου, πού ξεπερνᾷ τό ἀπαράβατο ὄριο πού σκοντάφτει κάθε ἀνθρώπινη ὑπαρξη, τό ὄριο τοῦ θανάτου, καί ἀνοίγει τήν προοπτική τῆς θείας βασιλείας. Ὅπως ἔχει προσφυῶς ἐπισημανθεῖ, οἱ μακαρισμοί τοῦ Κυρίου δέν ἀποτελοῦν ἄδειες ὑποσχέσεις

¹⁶⁵ U. LUZ, *Matthew 1-7*, 201-202. Ἡ σωτηρία ὅμως δέν ἀποτελεῖ ἐπιβράβευση ἀρετῶν, ἀλλά κυρίως ἀποκατάσταση τῆς ἀνθρώπινης φύσης, παράδοση τοῦ πιστοῦ στόν Χριστό, «ἐγγχρίστωση» ἢ θέωση· βλ. Δ. ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἦθος καί ἠθική: Ἔννοιες ἀσύμπτωτες», *Σύναξη* 116 (2010), 42-46.

¹⁶⁶ Βλ. Χ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Καινήν Διαθήκην. Τόμ. Α': Προλεγόμενα, Εὐαγγέλια, Πράξεις, Ἐπιστολαί Παύλου* (Ἐν Ἀθήναις: χ.έ., 2003), 122-123. Χ. ΓΙΑΝΝΑΡΑ, *Ἀλφαβητάρι τῆς πίστεως*, 6^η ἐπανάκδ. (Ἀθήνα: Δόμος, 1988), 36.

¹⁶⁷ Χ. ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ, *Οἱ παράκτιοι ἄνθρωποι* (Ἀναλόγιο 13· Ἀθήνα: Εὐθύνη, 2002), 104. [Ἀρχ. δημ. «Ὁ πνευματικός ἄνθρωπος», *Ἡ Καθημερινή* (11.10.1996), 3].

¹⁶⁸ Βλ. Γ. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΚΗ, «Ὁ μετέωρος ἄνθρωπος», στήν ἐφημ. *Ἐλευθεροτυπία* 03.04.2011.

γιά κάτι πού θά συμβεῖ στό μέλλον, ἀλλά ἡ πρακτική γλώσσα πού κάνει τήν ἐρχόμενη βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἓνα παροντικό γεγονός (a present event)¹⁶⁹.

6. Οἱ μακαρισμοί, ὅπως κατ' ἀρχάς ἐξαγγέλθηκαν ἀπό τόν Ἰησοῦ, ὅπως διατηρήθηκαν στήν κοινότητα τοῦ Ματθαίου, ὅπως μελετήθηκαν καί ἐρμηνεύτηκαν ἀπό τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀποκαλύπτουν πώς ἡ τελειότητα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς δύναται νά ἐπιτευχθεῖ σέ κάθε ἐποχή καί ὅτι ἡ ἀγιότητα στήν ὁποία τείνει ἡ πνευματική ζωή εἶναι προνόμιο ὅλων τῶν ἐποχῶν καί ὅλων τῶν ἀνθρώπων· διότι τό Πνεῦμα τό Ἅγιο ἐνεργεῖ καί στή δική μας ἐποχή¹⁷⁰. Θεμέλιο σταθερό γι' αὐτή τήν πνευματική ζωή παραμένει ἡ αἴσθηση τῆς πτωχείας τοῦ ἀνθρώπου μπροστά στόν Θεό. Μέ ἀπλά λόγια, ὅσοι στέκονται μπροστά στόν Θεό μέ «ἄδεια χέρια», Ἐκεῖνος ἐπιθυμεῖ νά τούς τά γεμίσει. Ἔτσι, «τούς πτωχοῦς τῷ πνεύματι, ἦτοι τούς τήν καρδίαν ταπεινούς, οὐρανοῦ βασιλεῖς ἀποδείκνυσι. Βαβαί τοῦ μεγαλείου τῆς δωρεᾶς»¹⁷¹.

7. Ὡστόσο, ἡ ἱστορία καί ἡ πορεία τῆς Ἐκκλησίας καταγράφει ὅτι ἡ «κατ' ἀρετήν τελειότης», δηλ. ἡ τελειότητα τῆς ἐνάρετης πνευματικῆς ζωῆς, δέν εἶναι εὐκόλη ἐργασία οὔτε γιά ὅλους. Ἐπικαλούμενος τή φράση τοῦ ἀγίου ἐρμηνευτῆ τῶν μακαρισμῶν, «ὄρος γάρ ἐστίν ὡς ἀληθῶς ἄναντες καί δυσπρόσιτον»¹⁷², δηλ. ἡ προσπάθεια γιά τή γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι πραγματικά ὄρος ἀνηφορικό καί δυσπρόσιτο, τοῦ ὁποίου ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ λαοῦ μόλις πλησιάζει τούς πρόποδες. Πολύ περισσότερο αὐτό ἐπισημαίνει ἡ θεολογία τοῦ πρώτου Εὐαγγελιστοῦ, ὁ ὁποῖος δομεῖ τή διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ «ἐπί τοῦ ὄρους»¹⁷³. Τό ὄρος ἀποτελεῖ τό πλαίσιο γιά ἕξι σημαντικά κείμενα στό *κατά Ματθαῖον* μέ κορύφωση τή μεταπασχάλια ἀνάθεση τῆς μεγάλης ἀποστολῆς στους μαθητές του στήν κορυφή τοῦ ὄρους στή Γαλιλαία¹⁷⁴. Τό ὄρος, τέλος, ἐρμηνεύεται ἀλληγορικῶς ἀπό τόν Ὁριγένη· δέν καταδεικνύει ἀπλῶς τήν ὑψηλή ἠθική διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλά ἐννοεῖ τήν

¹⁶⁹ U. LUZ, *Matthew 1-7*, 189.

¹⁷⁰ S. BARTON, *Spirituality*, 27. Πρβλ. A. SAGER, *Gospel-Centered Spirituality: An Introduction to Our Spiritual Journey* (Minneapolis, MN: Augsburg Fortress, 1990), 30 ἐξ.

¹⁷¹ ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Ἐπιστολή 7*, 45: «Τούς γάρ ταπεινούς τῷ πνεύματι καί πτωχοῦς μακαριστούς ἀποφαίνεται, καί τήν πτωχείαν ταύτην θεμέλιον προτίθησι τῶν μακαρισμῶν ὅτι καί αὐτός ἐντεῦθεν τῶν τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ θείων ὑπέρ ἡμῶν ἔργων ἤρξατο, καί ἔπαθλον τῆς πτωχείας τήν βασιλείαν παρέχει τῶν οὐρανῶν, καί τούς πτωχοῦς τῷ πνεύματι, ἦτοι τούς τήν καρδίαν ταπεινούς, οὐρανοῦ βασιλεῖς ἀποδείκνυσι. Βαβαί τοῦ μεγαλείου τῆς δωρεᾶς».

¹⁷² ΓΡΗΓ. ΝΥΣΣΗΣ, *Περί ἀρετῆς ἦτοι εἰς τόν βίον Μωυσέως*, λόγος Β'. Herbertus Musurillo (ed.), *De vita Moysis* (Gregory Nysseni Opera: Leiden: E. J. Brill, 1964), 84. PG 44, 373d-376a. BEP 65A, 141, 20-21. *Γρηγορίου Νύσσης Ἔργα*, τόμ. 9 (ΕΠΕ: Θεσ/νίκη: «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», 1990), 254. Π. ΜΠΡΟΣΑΛΗ (ἀρχμ.), *Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τόν βίον τοῦ Μωυσέως*, εἰσ. - κεῖμ. - μτφρ. - σχόλ. (Λογική λατρεία 9: Ἀθήνα: Ἀποστολική Διακονία, 1990), 172: «Ὅρος γάρ ἐστίν ὡς ἀληθῶς ἄναντες καί δυσπρόσιτον ἡ θεολογία, ἥς μόλις ὁ πολὺς λεὼς τῆς ὑπωρείας φθάνει».

¹⁷³ Βλ. T. DONALDSON, *Jesus on the Mountain: A Study in Matthean Theology* (JSNT SS 8: Sheffield: JSOT Press, 1985).

¹⁷⁴ Τά ἕξι γεγονότα «ἐπί τοῦ ὄρους» στή δράση τοῦ Ἰησοῦ εἶναι τά ἐξῆς: Ὁ τρίτος πειρασμός (4,8)· ἡ Ο.Ο. (5,1-8,1)· θεραπεία καί χορτασμός τοῦ πλήθους (15,29)· ἡ Μεταμόρφωση (17,1.9)· ἡ ὁμιλία στό ὄρος τῶν Ἐλαιῶν (24,3)· καί ἡ μεγάλη ἀνάθεση τῆς ἀποστολῆς (28,16). Βλ. T. DONALDSON, *Jesus*, 85-190.

Ἐκκλησία¹⁷⁵. Ἐκεῖ ὅπου ἀνέβηκε ὁ Ἰησοῦς καί κάθησε, ὀνομάζεται Ἐκκλησία. Συνεπῶς, ἄσκησις τῶν μακαρισμῶν καί πνευματική ζωὴ δέν δύναται νά ἐπιτευχθοῦν ἔξω ἢ πέρα ἀπό τό ἀγιοπνευματικό καί λειτουργικό βίωμα τῆς Ἐκκλησίας καί τήν ἐσχατολογική της θεώρησι.

* * *

Ὁλοκληρώνουμε τήν παρουσίαση αὐτή μέ τό ἔξοχο κείμενο τῆς μεγάλης μορφῆς πατερικῆς θεολογίας, τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ (π. 580-662), ὁ ὁποῖος ἀντιδιαστέλλει τήν πνευματικότητα τῶν μακαρισμῶν τοῦ Κυρίου ἀπό τίς συμπεριφορές καί πράξεις τοῦ κόσμου τούτου. Γράφει: «Ὁ κόσμος ἔχει πολλούς φτωχοὺς στό πνεῦμα, ἀλλά ὄχι ὅπως πρέπει. Καί ἔχει πολλούς πού πενθοῦν, ἀλλά ἀπό χρηματική ζημία ἢ θάνατο τέκνων. Ἔχει καί πολλούς πρᾶους, ἀλλά σέ σχέση μέ τά ἀκάθαρτα πάθη καί πολλούς πού πεινοῦν καί διψοῦν, ἀλλά γιά νά ἀρπάξουν τά ξένα καί νά κερδίζουν μέ ἀδικία. Ἔχει καί πολλούς ἐλεήμονες, ἀλλά πρὸς τό σῶμα καί σ' ἐκεῖνα πού ἀφοροῦν τό σῶμα, καί πολλούς καθαρούς στήν καρδιά, ἀλλά γιά χάρη τῆς κενοδοξίας. Ἔχει ἐπίσης εἰρηνοποιούς, ἀλλά πού ὑποτάσσουν τήν ψυχή στό σῶμα, καί πολλούς πού διώκονται, ἀλλά ὡς ἄτακτοι ἐπίσης πολλούς πού ὀνειδίζονται, ἀλλά γιά αἰσχροῦ ἁμαρτήματα. Μακάριοι ὅμως εἶναι ἐκεῖνοι πού ἐνεργοῦν ἔτσι καί πάσχουν μόνο γιά τόν Χριστό. Καί γιατί εἶναι μακάριοι; Γιατί σ' αὐτούς ἀνήκει ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν καί αὐτοί εἶναι πού θά δοῦν τόν Θεό κλπ. (Μτ. 5,3-12). Ὡστε δέν εἶναι μακάριοι ἐπειδή ἐνεργοῦν ἔτσι καί πάσχουν, γιατί καί αὐτοί πού προαναφέραμε κάνουν τό ἴδιο, ἀλλά ἐπειδή κάνουν καί πάσχουν ὅλα αὐτά γιά τό Χριστό»¹⁷⁶.

¹⁷⁵ ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ, *Τῶν εἰς τό κατά Ματθαῖον εὐαγγέλιον ἐξηγητικῶν*, 11, 18. PG 13, 965. BEΠ 13, 68, 3-8: «Ἔστιν οὖν εἰπεῖν ὅτι εἰς τό ὄρος τοῦτο, ὅπου καθέζεται ὁ Ἰησοῦς, οὐχ ὑγιαίνοντες ἀναβαίνουσι μόνον, ἀλλά μετά τῶν ὑγιαίνόντων καί οἱ διάφορα πάθη πεπονθότες. Καί τάχα τοῦτο τό ὄρος, ἔνθα ἀναβάς καθέζεται ὁ Ἰησοῦς, ἡ κοινότερος ἐστίν ὀνομαζομένη ἐκκλησία, ἀνεστηκῆσα διά τόν λόγον τοῦ θεοῦ παρά τήν λοιπήν γῆν καί τούς ἐπ' αὐτῆς». Βλ. Μ. ΣΙΩΤΟΥ, *Ἐρμηνεία*, 76, ὑποσ. 94 καί 77, ὑποσ. 104.

¹⁷⁶ ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Περί ἀγάπης ἑκατοντάς τρίτη*, 47. PG 90, 1029d-1032a: «Μακάριοι... ὅτι διά Χριστόν καί κατά Χριστόν ταῦτα καί ποιοῦσι καί πάσχουσι». *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπιτικῶν*, μτφρ. Ἀ. Γαλίτη, τόμ. Β', 3^η ἔκδ. (Θεσ/νίκη: «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», 1991), 82.